

İbn Mücâhid'in Kitâbü's-Seb'a Adlı Eserinde Galat Olarak Gördüğü Kıraat Rivayetlerinin Tahlili

Cihat Çelik

0000-0003-3089-7819

cihat.celik@usak.edu.tr

Uşak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, Uşak, Türkiye
ror.org/05es91y67

Öz

Bu makalede, İbn Mücâhid'in (öl. 324/936) *Kitâbü's-Seb'a* adlı eserinde galat ve hata olarak değerlendirilen kıraatler tespit ve tahlil edilmiştir. Çalışmanın temel amacı, kıraat ilminin sistemik bir hale gelmesinde öncü bir şahsiyet olan İbn Mücâhid'in eserinde kıraatlere yönelik değerlendirmelerini ve bu rivayetlere yaklaşımını ortaya koymaktır. Bu çerçevede, onun eserinde galat olarak nitelendirdiği kıraatlerin mahiyetini, isnad durumunu ve bu nitelermelerin gerekçelerini incelemek hedeflenmiştir. Kur'an kıraatleri hem lafzî hem de anlam yönü ile büyük bir titizlikle korunmuş ve sahabeler vasıtası ile günümüze kadar aktarılmıştır. Bu süreç içerisinde kıraat ilminin seyrini değiştiren *Kitâbü's-Seb'a* adlı eser, sadece yedi kıraati bir araya getiren ve günümüze ulaşan en eski eserlerden biri olması yönüyle değil, aynı zamanda kendisinden sonra yazılan birçok kıraat eserine kaynaklık etmesi açısından da oldukça önemlidir. İbn Mücâhid'in yedi imamın rivayetlerini aktarmasının yanı sıra bazı kıraatlere yönelik galat ve hata nitelermeleri sergilemiş olması, kıraat ilminin sistemleşmesi anlamında önemli bir katkı sunmaktadır. Bu bağlamda çalışma, İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a* adlı eserinde yer alan galat ve hata olarak değerlendirilen kıraatleri tespit etmeyi, bu kıraatlerin sayısını, kaynaklarını ve isnatlarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Ardından bu kıraatlerin hangi gerekçelerle galat kabul edildiği tahlil edilmiş, İbn Mücâhid'in değerlendirmelerinde kıraat silsileleri ile kelime telaffuzları arasında nasıl bir ayırım yaptığı sorgulanmıştır. Ayrıca, galat ifadesinin kimi zaman sahîh kıraatleri de içine alabilecek şekilde kullanılması bir problematik oluşturmuş ve bu rivayetlere karşı yapılan bu nitelermenin senede mi yoksa kelimenin okunuşuna mı ait olduğunu yapıldığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak İbn Mücâhid, sadece kıraat silsilelerinde yedi imama yapılan hatalı atıfları değil, aynı zamanda kelimenin yanlış okunuşlarına dair ifadeleri de galat kavramı içerisinde değerlendirdiği görülmüştür. Ancak kelimenin okunuşuna ilişkin olarak galat ifadesini kullanması, kimi zaman sahîh kıraatleri de bu kapsama dahil etmesine neden olmuştur. Aynı zamanda nakletmiş olduğu ve galat olarak nitelendirmiş olduğu kıraat rivayetlerinde galatın kıraate mi yoksa kelimenin okunuşuna mı ait olduğunu belirtmemesi, bu görüşlerin yoruma açık kalmasına sebep olmuş ve sonraki dönemlerde inceleme konusu haline gelmiştir. Yedi kıraat imamından birine ait olan okuyuşlar için, bu kıraati doğrudan şâz olarak nitelemekten kaçınmış ve değerlendirmesini "galat" şeklinde yumuşatmış olabilir düşüncesi de akla gelmektedir. Bu bağlamda eserde bahsedilen bu kıraatlerin sayısı, kaynak ve isnatları tespit edilmiş, daha sonra bunların hangi gerekçeler ile galat olarak görüldüğü ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Kıraat, İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, Galat, Hata; Seb'a

Öne Çıkanlar

- İbn Mucāhid, *Kitābü's-Seb'a*, adlı eserinde yedi kıraati bir araya getirmiş ve kendisinden sonra kaleme alınan ekseri kıraat eserine kaynaklık etmiştir.
- Eserde kıraat vecihleri ele alınırken, yedi imamın kıraatleri genellikle her imamdan gelen iki râvinin rivayetleri ile sınırlı tutulmamış, şâz ve senedi meçhul olan rivayetlere de yer verilmiştir.
- İbn Mucāhid, bu eserinde kıraat rivayetlerine yönelik galat ve hata nitelemeleri bağlamında yaklaşımlar sergilemiştir.
- İbn Mucāhid'in galat ve hata olarak yaklaşımda bulunduğu bu kıraatler arasında, yedi imamın rivayetlerine dayanan okuyuşların da bulunması üzerine bu rivayetler tespit ve tahlil edilmiştir.

Atıf Bilgisi

Çelik, Cihat. "İbn Mucāhid'in Kitābü's-Seb'a Adlı Eserinde Galat Olarak Gördüğü Kıraat Rivayetlerinin Tahlili". *Tetkik* 8 (Eylül 2025), 503-526.

<https://doi.org/10.55709/tetkik.1682484>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	23 Nisan 2025
Kabul Tarihi	24 Eylül 2025
Yayın Tarihi	30 Eylül 2025
Hakem Sayısı	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Etik Bildirim	tetkik@okuokut.org
Kalkınma Amaçları	-
Lisans	CC BY-NC 4.0

Analysis of the Qirā'āt Narrations Deemed Erroneous in Ibn Mujāhid's Kitāb Al-Sab'a

Cihat Çelik

0000-0003-3089-7819

cihat.celik@usak.edu.tr

Uşak University, Faculty of Theology, Department of Qur'anic Reading and Qirā'āt, Uşak, Türkiye
orcid.org/05es91y67

Abstract

This article identifies and analyzes Quranic recitations (qirā'āt) considered as “ghalat” and “khata” mistake by Ibn Mujāhid's (d. 324/936) in his work Kitāb al-Sab'a. The primary objective of this study is to reveal Ibn Mujāhid's (d. 324/936) assessments of recitations and his approach toward these narrations given his, pioneering role in systematizing the science of Quranic recitation (‘ilm al-qirā'āt). Within this framework, we aim to examine the nature of the recitations he labeled as “ghalat” in his work, their transmission chain isnād status, and justifications for the designation. Quranic recitations have been meticulously preserved, both literally and semantically, and transmitted to the present day through the companions. In this historical trajectory Kitāb al-Sab'a, which changed the course of the science of recitation during this period, occupies a pivotal position, not only as one of the earliest surviving works that brings together the seven canonical recitations, but also a foundational source for many recitation works written after it. Ibn Mujāhid's categorization of certain recitations as “ghalat” and “khata” in addition to his transmission of the narrations of the seven Imams makes a significant contribution to understanding the systematization of the science of discipline. In this context, this study aims to identify the recitations considered “ghalat” and “khata” in Ibn Mujāhid's Kitāb al-Sab'a, and determine their number, sources, and transmission chains. The rationale for these recitations being considered “ghalat” is then analyzed, and Ibn Mujāhid's distinction between errors related to transmission chains and those pertaining to word pronunciations is explored. A particular problem arises from the fact that Ibn Mujāhid occasionally applied the term “ghalat” to authentic recitations raising the question of whether the classification was directed at the chain of transmission or at the mode of pronunciation. As a result, findings indicate that Ibn Mujāhid employed the notion of not only for faulty attributions within isnad chains to the seven imams but also for what he regarded as incorrect pronunciations of words. However, his use of the term ghalat in reference to the pronunciation of a word sometimes led him to include authentic recitations within this scope. At the same time, the fact that he did not specify whether the word “ghalat” in the recitations he reported and labeled “ghalat” referred to the recitation itself or the pronunciation of the word left these views open to interpretation thereby becoming a subject of later scrutiny. It also suggests that he may have avoided directly labeling recitations attributed to one of the seven recitation imams as “shaz” and softened his assessment with the term “ghalat”. In this conclusion the number, sources, and attributions of the recitations mentioned in the work were determined, and the reasons for Ibn Mujāhid's considering them as “ghalat” were subsequently revealed.

Keywords

Qirā'āt; Ibn Mujāhid; Kitāb al-Sab'a; Ghalat; Khata; Sab'a

Highlights

- Ibn Mujāhid gathered the seven qirā'āt in his Kitāb al-Sab'a and became a source for most of the qirā'āt works written after him.
- In this work, the Qirā'āt of the seven Imams is not limited to the narrations of two narrators from each Imam, but also includes the narrations that are shaz and whose transmission chains are unknown.
- Ibn Mujāhid, in this work, approaches the Qirā'āt narrations in the context of galat and khata classification.
- Since there were quranic recitations based on the narrations of the seven imams among these qirā'āts, which Ibn Mujāhid approached as mistakes and errors, these narrations were identified and analysed.

Citation

Çelik, Cihat. "Analysis of the Qirā'āt Narrations Deemed Erroneous in Ibn Mujāhid's Kitāb Al-Sab'a". *Tetkik* 8 (September 2025), 503-526.

<https://doi.org/10.55709/tetkik.1682484>

Article Information

Date of submission	23 April 2025
Date of acceptance	24 September 2025
Date of publication	30 September 2025
Reviewers	Two Internal - Two External
Review	Double-blind
Plagiarism checks	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Complaints	tetkik@okuokut.org
S. Development Goals	-
License	CC BY-NC 4.0

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm'in nazil olduğu şekliyle lafzi hatalardan muhafaza edilmesi, İslam ilim geleneğinde büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda kıraat ilmi, Kur'ân'ın tilavetinde farklı okuyuş şekillerini tespit ve tasnif eden bir ilmi gelenek olarak gelişmiş ve sahîh kıraatlerin belirlenmesi sürecinde çeşitli yöntemler ve kriterler ortaya koymuştur. Özellikle hicri II. asırda kıraat imamlarının naklettiği okuyuşlar bu ilim içerisinde muteber sayılmıştır. Kıraat farklılıkları, bu dönemlerden itibaren İslam uleması tarafından titizlikle incelenmiş ve bazı okuyuş farklılıkları sahîh kabul edilirken, bazıları kıraat sıhhat şartlarını taşımaması nedeniyle şâz kabul edilmiştir.¹ Aynı dönem içerisinde kıraatler tasnif edilirken dilbilimci ve kıraat alimleri tarafından hatalı veya galat olarak da değerlendirilmiştir.² Bu noktada, kıraat ilminin önemli isimlerinden biri olan İbn Mücâhid (öl. 324/936), *Kitâbü's-Seb'a* adlı eseriyle kıraat ilmi içerisinde büyük bir etki bırakmıştır. Yedi kıraat imamının, (Nâfi' b. Abdurrahman (öl. 117/735), Abdullah b. Âmir (öl. 118/736), Abdullah b. Keşîr (öl. 120/738), Âsım b. Behdele (öl. 127/745), Ebû Amr b. Alâ (öl. 154/771), Hamza b. Habîb (öl. 156/773), Ali b. Hamza el-Kisâî (öl. 189/8805) rivayetlerini sistematik bir şekilde bir araya getiren bu eser, kıraat ilminin sonraki dönemlerde şekillenmesinde belirleyici olmuştur.

İbn Mücâhid, eserinde yedi imamın rivayetlerini aktarmasının yanı sıra bazı kıraatlere yönelik galat ve hata nitelemeleri de sergilemiştir. Bu galat/hata ifadelerinin kimi zaman sahîh kıraatleri de içine alabilecek şekilde kullanılması çalışmanın problematiğini oluşturmuş ve bu rivayetlere karşı yapılan bu nitelemenin senede mi yoksa kelimenin okunuşuna mı ait olduğunun tespitine yönelik çözüm hedeflenmiştir. Aynı zamanda çalışma, İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a* adlı eserinde kıraat imamlarına galat/hata olarak atfedilen okuyuşları da incelemeyi amaçlamaktadır. Söz konusu kıraatlerin tespiti, isnatlarının analizi ve hangi gerekçelerle galat kabul edildiklerinin ortaya konulması, kıraat ilminin metodolojisini ve bu alandaki kıraatlere yönelik eleştirel görüşlerin daha iyi anlamaya katkı sağlayacaktır. Ayrıca çalışma, erken dönem kıraat anlayışına dair önemli rivayet ve görüşler sunarak, kıraat ilmi içerisinde ve sonraki dönemlerde farklı okuyuş şekillerine yönelik galat/hata gibi yaklaşımları değerlendirmeyi de hedeflemektedir.

İbn Mücâhid ve *Kitâbü's-Seb'a* ile ilgili çeşitli çalışmalar kaleme alınmıştır. Şevkî Dayf, eserin Süleymaniye Kütüphanesi (İbrâhim Efendi, nr. 69) ve Tunus Zeytûne Kütüphanesi (nr. 40) nüshalarını esas alarak neşrini kaleme almıştır. Ayrıca Rahim Tuğral, eser üzerinde edisyon kritik çalışması yapmış ve “*Ebû Bekir b. Mücâhid ve Kitâbü's-Seb'a*” başlıklı doktora tezini hazırlamıştır.³ Dağ, “*İbn Mücâhid'in Kıraat Ekollerini Yedi ile Sınırlaması*” ile ilgili eleştirel bir yaklaşımda bulunmuştur.⁴ Yine Yavuz, *Kitâbü's-Seb'a* fi'l-kıraat adlı eserinin Âsım kıraatı

¹ Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, thk. Ali Muhammed Dabbâğ (Beyrut: Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 2011), 1/13; Şihâbuddîn Abdurrahman b. İsmâil b. İbrâhîm el-Makdisî Ebû Şâme, *Mürşidü'l-vecîz*, thk. Tayyar Altıkulaç (Beyrut: Dâr-u Sadr, 1975), 168.

² Süleyman Yıldız, “Dilbilimsel Kaynaklarda Sahîh Kıraatlere Yönelik Eleştirel Yaklaşımlar”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2023), 134-164.

³ Rahim Tuğral, *Ebû Bekir b. Mücâhid ve Kitabı's-seb'a* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1984).

⁴ Mehmet Dağ, “İbn Mücâhid'in Kıraat Ekollerini Yedi ile Sınırlaması: Eleştirel Bir Yaklaşım”, *EKEV Akademi Dergisi* 10/27 (2006), 81-104.

açısından inceleyip değerlendirmiştir.⁵ Ancak *Kitâbü's-Seb'a* 'nın içerik açısından galat/hata olarak ele alınan kıraat ve rivayet senedler üzerinden müstakil olarak değerlendirmedeği görülmüştür. Erken dönem kıraat eserleri arasında önemli bir yere sahip olan ve sonraki dönemlere kaynaklık eden bu eserde, galat/hata olarak belirtilen kıraatlerin incelenmesi elzem görülmüştür. Bu bağlamda, çalışmamız *Kitâbü's-Seb'a*'da galat/hata olarak kaydedilen kıraat rivayetlerini tespit ve tahlil ederek literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Böylece hem İbn Mücâhid'in kıraat anlayışının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlanacak hem de erken dönem kıraat literatüründe galat/hata tasnifinin mahiyeti daha net ortaya konacaktır. Bu yönü ile eserdeki galat olarak belirtilen kıraat rivayetlerinin incelenmesi çalışmayı özgün kılmaktadır.

Bu makale, İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a* adlı eserinde galat ve hata olarak nitelendirdiği kıraatleri, telaffuz, rivayet ve sened bağlamında incelemeye yönelik bir araştırma niteliği taşımaktadır. Araştırmada belgesel tarama yöntemi kullanılmış, birincil kaynak olarak *Kitâbü's-Seb'a* eseri esas alınmıştır. Öncelikle, eserde geçen galat ve hata ifadeleri taranarak tespit edilmiş; bu kıraatlerin sayısı, okunuş şekilleri, isnat zincirleri ve nakleden râvîler belirlenmiştir. Tespit edilen kıraatler, klasik kıraat literatüründe sahîh, meşhûr veya şâz olarak kabul edilip edilmedikleri açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. İbn Mücâhid'in eserinde 34 yerde galat, 5 yerde ise hata ifadesini⁶ kullandığı tespit edilmiştir. Ardından, İbn Mücâhid'in bu okuyuşlara neden galat ya da hata sıfatı verdiği, kendi eseri çerçevesinde yorumlanmış; özellikle kelimenin yanlış okunuşuna mı, yoksa rivayet zincirine mi yönelik bir eleştiri getirdiği analiz edilmiştir. Hata olarak nitelendirilen kıraatler makalenin kelime sayısı ve hacmi noktasında sınırı aşmasından dolayı değerlendirilmeye tabi tutulmamıştır.

1. İbn Mücâhid ve Kitâbü's-Seb'a

Tam adı, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî, hicrî 245/859'de dünyaya gelmiş ve 20 Şâban 324'te vefat etmiştir. Kıraat imamlarının yaşadığı ikinci asrın yaklaşık bir asır sonrasında yaşamış olan İbn Mücâhid, kıraat ilmini Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî'nin öğrencisi Ebû Eyyûb el-Hayyât'tan tahsil etmiş, ayrıca Abdullah b. Kesîr el-Müeddib ve Halef b. Hişâm'ın râvîsi İdrîs b. Abdülkerîm'den de istifade etmiştir. Döneminin önde gelen âlimlerinden biri olarak kabul edilen İbn Mücâhid, kıraat ilmini Abdurrahman b. Abdüs (öl. 280/893) ve Kunbül el-Mekkî'den (öl. 291/903) almıştır. Eğitimi sadece yaşadığı Bağdat'ta almakla yetinmemiş, Mekke, Medine, Şam, Mısır, Musul, Basra ve Kûfe gibi önemli ilim merkezlerine seyahat ederek buralardaki üstatlardan da istifade etmiştir. Dindarlığı ve üstün ahlâkî vasıflarıyla tanınan İbn Mücâhid, vefatının ardından evinin bahçesine defnedilmiştir.⁷

⁵ Hasan Hüseyin Havuz, "Teyisîr/Şâtibiyye ve Tayyibe Tarihleri Çerçevesinde İbn Mücâhid'in Kitâbü's-Seb'a Adlı Eserindeki Tariklerin Farklılığı Meselesi -Âsım Kıraati Özelinde Bir Değerlendirme-", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/2 (2022), 519-549.

⁶ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-seb'a*, (Bakara suresi 2/33) 154, (Bakara suresi 2/283) 194, (Meryem suresi 19/35) 409, (Mü'min Suresi 40/67) 179, (Fussilet suresi 41/29) 170.

⁷ Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs İbn Mücâhid, *Kitâbu's-seb'a fî'l-kırâât*, thk. Şevkî Dayf (Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1980), 16,18,50.; İbn Cezerî, *en-Neşr*, 1/122; Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Siyerü 'a'lâmi'n-nübelâ*. (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1985), 15/272; Tuğral, *Ebû Bekr b. Mücâhid ve Kitabı's-seb'a*, 3-11.

İbn Mucâhid'in kıraat ilmine yaptığı en önemli katkı, *Kitâbü's-Seb'a fî'l-kırâ'ât* adlı eseriyle meşhûr yedi kıraati ilk kez bir araya getirmiş olmasıdır. Her ne kadar “*Kur'an yedi harf üzere nâzil oldu*” meâlindeki hadiste geçen “*yedi harf*” kavramı ile yedi kıraat arasındaki ilişkiye dair tartışmalar nedeniyle bazı âlimler tarafından eleştirilmişse⁸ de, literatürde “yedi yedi yapan müellif” olarak anılmıştır.⁹ Bu eserinde, kıraat ilminde temayüz eden ve belli bölgelerde icmâ ile kabul görmüş yedi kıraati bir araya getirmiştir. Seçtiği kıraat imamları şunlardır: Nâfi, Ebû Amr, İbn Âmir, İbn Keşîr, Âsım, Hamza ve Kisâi. İbn Mucâhid'den önce kıraatleri derleyen bazı âlimler¹⁰ bulunmasına rağmen, yedi kıraati tek bir eserde sistematik olarak bir araya getiren ilk kişi kendisidir. İbn Mucâhid'in eseri, özellikle İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinde okutulan kıraatleri belirlemesi açısından büyük bir etkiye sahip olmuştur.¹¹

Kitâbü's-Seb'a fî'l-kırâ'ât adlı eserinde, kıraat ihtilâflarına ve farklı okuyuşların kimlere ait olduğuna veya kimden rivayet edildiğine işaret edilmekle yetinilmiş, bu farklılıkların dilbilimsel gerekçeleri üzerinde durulmamıştır. Bu yönüyle eserin ilk şerhini kaleme alan kişi, İbn Mucâhid'in öğrencilerinden Ebû Ali el-Fârisî olup, *el-Hücce li'l-kurrâ'i's-seb'a* adlı altı ciltlik çalışmasıyla bu eseri detaylandırmıştır. Benzer bir çalışma da İbn Hâleveyh tarafından yapılmış olup, *el-Hücce fî'l-kırâ'ât'i's-seb'a* adlı eseri, önceki şerhe kıyasla daha muhtasar bir yapıdadır.¹²

2. İbn Mucâhid'in Kitâbü's-Seb'a Adlı Eserinde Kıraat Yaklaşımları

Hicri ikinci asrın sonlarında dil ekollerinin oluşması ve o dönemde kaleme alınan sözlükler, dilbilimsel eserler ve lugavî tefsirlerin yararlandıkları kaynaklar arasında kıraat farklılıkları baş rol oynamıştır. Bu eserlerde müellifler kıraatlere olan yaklaşımlarını ve değerlendirmelerini farklı şekillerde dile getirmişlerdir. Bu görüşlerinde kimi zaman savunmacı olumlu yaklaşımlar olduğu gibi kimi zamanda eleştirel tutumlar sergilenmiştir. Bu sebeple bazı kıraatlerin naklinde dilbilimsel tercihleri ve farklı delilleri ile galat/hata/kabih gibi terimler kullanılmıştır. Bu ifadeleri genellikle dilbilimci müellifler kendi gramer görüşlerine uygun olmayan kıraatler için kullanmışlardır. Yine o dönemde müelliflerin bu ifadeleri kullanmalarının temel sebepleri arasında kıraat ilminin tam zeminin oturmamış olması ve sahîh ve şâz kıraatlerin net bir biçimde ayrılmamış olması ve kıraat imamlarının belirgin bir şekilde tasnif edilmemiş olması gibi sebepler yatmaktadır.¹³ Bu dönemden sonra hicri dördüncü yılın başlarında İbn Mucâhid, eserinde kıraatleri tasnif ederken senedi sahîh olmayan ve mushaf hattına uymayan kıraatlere dikkat çekmiştir.¹⁴ Her imamın naklettiği kıraat ravisini iki ile sınırlı tutmamış ve daha fazla sened ile zikretmiştir.

⁸ İbn Cezerî, *en-Neşr*, 1/36,39.

⁹ Tayyar Altıkulaç, “İbn Mucâhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/214-215

¹⁰ Örneğin, Kâsım b. Sellâm (öl. 224/838) yirmi beş kıraat, İsmail b. İshâk el-Bağdâdî (öl. 282/895) yirmi kıraat, Ahmed b. Cübeyr b. Muhammed el-Kûfî (öl. 257/887) beş kıraat, Taberî (öl. 310/923) yaklaşık yirmi kıraat, çağdaşı Ebû Bekir ed-Dacûnî (öl. 324/936) ise sekiz kıraat toplamışlardır.

¹¹ İbn Mucâhid, *Kitâbu's-seb'a*, 11-12; Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *el-İbâne 'an me'âni'l-kırâât*, nşr. Abdulfettah İsmail Şelebi (Mısır: Dâru Nehdati, 1977), 87; Muhammed b. Ali İbn Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâtî'l-Kurrâ* (Beyrut: Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 2006), 1/127; İbn Cezerî, *en-Neşr*, 1/36.

¹² Abdulâl Sâlim Mekrem, *Eserü'l-Kirââtî'l-Kur'âniyye fî'd-dirâsâti'n-nahviyye* (Kuveyt: Muessesetu Ali Cerrâh, 1978), 27.

¹³ Mehmet Dağ, “Kırâat İlminde Şâz Kavramı -Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamının Tespitine Dair”, *Marîfe: Dini Araştırmalar Dergisi* VII/2 (2007), 57-110; Dağ, “İbn Mucâhid'in Kıraat Ekolleri”.

¹⁴ İbn Mucâhid, *Kitâbu's-seb'a*, 465.

Yani yedi imamın ravilerinin naklettiği kıraatin öncesinde veya sonrasında o rivayeti nakleden başka ravilere de yer vermiştir.¹⁵ Yine aktarmış olduğu kıraatlerden şâz olanları tespit ederek belirtmiştir. Bazı kıraatlerin hangi imamdaki nakledildiklerine yönelik tespitler yapmış ve o imama ait olmayan görüşleri galat/hata olarak zikretmiştir.¹⁶ Bazı kıraatleri ise gramer ve Arap dili kullanımı ile değerlendirmiş ve galat olarak ifade etmiştir.¹⁷

2.1. Kitâbü's-Seb'ada Sahîh/Meşhûr Kıraatler

Kitâbü's-Seb'ada tespit edilen kıraatlerin okunuşu mu galat olarak ifade edilmiş, yoksa o kıraatin isnad edildiği imamın rivayeti mi belirlenecektir. İbn Mucâhid'in bu yaklaşımının temel sebepleri de ortaya konulacaktır. Eserde tespit edilen kıraatler içerisinde meşhûr on imam ve ravileri tarafından nakledilen okuyuşlar Mushaf'taki sure sıralamasına göre yer verilmiştir. İbn Mucâhid'in eserinde naklettiği sahîh/meşhûr kıraatleri değerlendirmeden önce kısaca bu kavramların açıklanması konunun hangi çerçevede ele alındığını daha belirgin şekilde göstermiş olacaktır.

Sözlükte “yanılgı, yanırlık, yanılmak ve bir şeyde doğruyu bulamamak”¹⁸ gibi anlamlara gelen galat (غلط) kelimesi, dil ve nahiv âlimleri tarafından terim olarak, “kıyas ve fasih Arapların dilinde geçerli olan üsluba aykırı düşen her türlü dilsel kullanım” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁹ Bu kavram, kıraat ilminde genellikle rivayetlerde karşılaşılan isim yanırlıklarını, senet eksikliklerini, kelimenin harekesi veya yapısında yapılan hataları ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca ilmî eserlerde, kaidelere aykırı görüşler için de sıklıkla bu kavrama yer verildiği görülmektedir. Bazı kaynaklarda galat veya hata terimleri kullanılırken, diğer bazı kaynaklarda ise aynı bağlamda vehm, kabîh veya lahn gibi kavramlara başvurulmuştur.²⁰ Bu durum, kıraat literatürü için de geçerlidir.

Kıraat âlimleri erken dönemde aktarılan rivayetleri esas alarak farklı okuyuş şekilleri için sıhhat şartları belirlemişlerdir. Bunlar; sahîh ve muttasıl bir senedle sika râvilerden oluşan kıraat rivayetlerinin kesintisiz bir şekilde Hz. Peygamber'e (s.a.v) ulaşmış olması, Arap dili grameri ve nahiv kaidelerinden birine uygun olması, resm-i mushafa uygun olması gerekmektedir.²¹ Bu şartları sağlayan kıraatler için sahîh, sağlayamayanlar için ise şâz şeklinde isimlendirmeler yapılmış ve bu şekilde kıraatler ikili bir tasnife tâbi tutulmuştur.²² Bunun yanı sıra Ebû Şâme (öl. 665/1267) sahîh kıraatler için “üzerinde icma sağlanan” ifadesini de kullanmış ve bunun ile kıraat-ı seb'a'yı kastettiğini belirtmiştir. Bununla birlikte kastetmiş olduğu yedi

¹⁵ İbn Mucâhid, *Kitâbu's-seb'a*, 396.

¹⁶ İbn Mucâhid, *Kitâbu's-seb'a*, 292,316,352,420,430.

¹⁷ İbn Mucâhid, *Kitâbu's-seb'a*, 352; bkz. Tayyar Altıkulaç, “Kitâbü's-Seb'a”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/26/113-144.

¹⁸ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcu'l-luga ve şihâhu'l-Arabiyye*, ed. Ahmed 'Abdulğafûr 'Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1987), 3/114; Ebû'l-Fadl Cemâluddîn İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Mısır: Dâru'l-Misriyye, ts.), 7/363.

¹⁹ Cemâluddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bek İbnü'l-Hacib, *el-İzâh fi şerhi'l-mufasssal* (Bağdat: Vizâretü'l-Evkâf, 1982), 126, 141, 332, 604.

²⁰ Yıldız, “Dilbilimsel Kaynaklarda Sahîh Kıraatlere Yönelik Eleştirel Yaklaşımlar”, 147,148.

²¹ Mekki b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *el-İbâne*, 51; el-Makdisî Ebû Şâme, *Mürşidü'l-Veciz*, thk. Tayyar Altıkulaç (Beyrut: Dâr-u Sadr, 1975), 65-66; İbn Cezerî, *en-Neşr*, 9-13; Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî, *Müncidü'l-mukri'in ve mürşidü'l-tâlibin* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1999), 18-19; Abdüllatif Hatîb, *Mu'cemu'l-karâati'l-Kur'âniyye*, (Dimaşk: Dâru Sadeddîn, 2000), 2/792.

²² Ebû Şâme, *Mürşidü'l-Veciz*, 168.

imamın dışında nakledilen bazı kıraatlerinde icmâ ile sahîh olabileceği gibi, zikri geçen yedi imam'ın rivayetlerinde de icmâya mahal olamayacak rivayetlerinde olabileceğini belirtmiştir.²³ İbnü'l-Cezerî de sıhhat şartları olan Arapdilne ve resm-i mushafa uygun olup sahîh bir sened kriterlerini taşıyan kıraatler için sahîh, bu şartlardan birini taşımayanlar için ise nakledenine bakmaksızın şâz olduğunu ifade etmiştir.²⁴

Burada nakledilen bu tasnif kıraat ilminde genel kabul görmüş ve kıraat literatürüne geçmiştir. Sahîh ve şâz kıraat diye tasnif edilen kıraat farklılıkları bu başlıklar altında farklı kavramlarda yer almıştır. Sahîh kıraatler için aynı zamanda mütevâtir kıraat kavramı da kullanılmıştır.²⁵ Sahîh kıraat, “*Mushaf hattına ve Arap diline muvafık olmasının yanı sıra, belli bir râvî sayısı tayin etmeksizin, kendisiyle ilim hâsıl olacak şekilde senedinin bütün tabakalarında adalet ve zabt sahibi güvenilir râvilerin kendileri gibi râvilerden naklettiği, şâz veya illetli olmayan kıraatlerdir.*”²⁶ Sahîh kıraatler için aynı zamanda kullanılan bir diğer kavram ise meşhûrdur. Meşhûr kıraat, Arap diline ve resmu'l-Mushaf'a muvafık olup sahîh ve muttasıl bir senedle gelerek, kıraat imamları arasında şöhrete ulaşan, (ancak tevâtür derecesine ulaşmayan) diğer yandan kıraat imamlarından hiçbirinin kendisine şâz isnadında bulunmadığı kıraat” şeklinde tanımlanmıştır.²⁷

Bakara suresi 2/36. ayetinde²⁸ geçen فَارْلَهُمَا kelimesinin okunuşu ile ilgili olarak İbn Mücâhid; “ze” harfinden ziyade bir “elif” ile şeddesiz olarak فَارْلَهُمَا şeklinde bir tek İmam Hamza (öl. 156/773)'nın okuduğunu ve geri kalan imamların şeddeli olarak kıraat ettiğini söylemiştir. Daha sonra فَارْلَهُمَا şeklinde İmam Hamza'nın “elif” ve imâle ile okuduğunu Ebû Ubeyd (öl. 224/838)²⁹’in rivayet ettiğini, ancak bu kıraatin galat olduğunu ifade etmiştir.³⁰ Ebû Ubeyd'den nakledilen okuyuşta İmam Hamza'nın kelimeyi imâle ile okunması galat olarak ifade edilmiştir. Çünkü kıraat literatüründeki eserlerde İmam Hamza'nın bu kelimedeki imâle veçhinin olmadığı görülmüştür.³¹ Aynı zamanda kıraatin galat olarak ifade edilmesinin bir diğer sebebi ise; kelimenin köken itibarı ile Hamza'nın imâle kaidesine aykırı olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim İbn Hâleveyh Hamza'nın imâle kaidesini aktarmış ve benzer kelimelerden örnek vererek açıklamıştır.³² Bu açıklamasında فَارْلَهُمَا kelimesinin

²³ Ebû Şâme, *Mürşidü'l-Vecîz*, 174.

²⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/9,44,45; İbnü'l-Cezerî, *Şerhu Tayyibeti'n-neşr fi'l-karâât* (Beyrut: y.y., 1420/2000), 7.

²⁵ Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr Kastallânî, *Letâifu'l-işârât li-fünûni'l-karâât* (Medine: Merkezü'd-dirâsâti'l-Kur'âniyye, ts.), 1/355.

²⁶ Kastallânî, *Letâifu'l-işârât li-fünûni'l-karâât*, 1/362; Cezerî, *Müncidü'l-mukriin*, 18; İbrahim Muhammed el-Cermî Cermî, “Mu'cemu 'Ulûmi'l-Kur'ân” (Dimaşk: Daru'l-Kalem, 2001), 221; Abdü'l-A'li Mes'ûl, *Mu'cemu mustalahâti ilmi'l-karâ'ati'l-Kur'âniyye ve mâ yete'alleku bihi* (Kahire, 2007), 2/896.

²⁷ Muhammed A'lâ Tehânevî, *Keşşâf-u istilâhâti'l-funûn ve'l-'ulûm*, thk. Ali Dehrûc (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996), 2/1551; Celaleddin Suyûtî, *el-İtkan fi ulûmi'l Kur'ân*, çev. Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1983), 1/264; Muhammed Abdülazîm Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990), 1/349.

²⁸ فَارْلَهُمَا الشَّيْطَانُ عَنَّا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبُطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ

²⁹ Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî (öl. 224/838) Arap dili ve edebiyatı, fıkıh, hadis ve kıraat âlimi.

³⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-seb'a*, 154.

³¹ Hatîb, *Mu'cemu'l-karâât*, 1/83.

³² Ahmed İbn Hâleveyh, *Muhtasar fi Şevâzî'l-Kur'ân min Kitâbi'l-bedî* (Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî, ts.), 4; Ahmed b. Hâleveyh İbn Hâleveyh, *İrâbu'l-karâ'ati's-seb'a ve 'ilelihâ* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1413), 1/82; Hatîb, *Mu'cemu'l-karâât*, 1/83.

şeddeli olarak okunduğunda günah anlamına gelen رَل kökünden geldiğini, elif ile uzatılarak kıraat edildiğinde ise زَل kökünden uzaklaştırmak anlamında kullanıldığını ifade etmiştir.³³

Bakara suresi 2/117. ayetinde³⁴ geçen فَيَكُون kelimesinin okunuşu ile ilgili olarak İbn Mucâhid; tüm kıraat imamların kelimenin sonunu merfu ile okuduğunu, bir tek İbn Âmir'in nasb ile okuduğunu ve bu kıraatin galat olduğunu söylemiştir.³⁵ İbn Mucâhid kelimenin nasb ile okunması ile ilgili olarak herhangi bir açıklama belirtmeden sadece galat olarak ifade etmiştir. Öncelikle bu kıraat ile ilgili olarak çoğu Nahiv ve Kıraat alimi galat ifadesini kullanmıştır.³⁶ Ancak şunu belirtmek gerekir ki bu kıraati İbn Âmir rivayet etmiş ve kendisi sahîh kıraat imamları arasında yer almaktadır. Nahiv kaidesine uymadığı³⁷ belirtilerek eleştirilen bu kıraat için dilbilimciler gramer yönünden yaklaşımda bulunmuşlardır. Örneğin, Sibeveyhi (öl. 180/796) şiirde zaruretten dolayı uygulanan bu kuralı kıraat için zayıf görmüş ve doğru bulmadığını söylemiştir.³⁸ Sonraki dilbilimcilerin bir kısmı da bu görüşe paralel açıklamalarda bulunmuşlardır.³⁹ İbn Mucâhid'in kendisinden önce yaşamış olan bu dilbilimcilerin görüşlerinden etkilenmiş olması kaçınılmazdır. Kendisinden sonraki kıraat alimleri olan Fârisî (öl. 377/987) ve Mekî b. Ebû Tâlib (öl. 437/1045)'de İbn Mucâhid'in bu görüşünden etkilenmiş ve bu rivayet için "raviler zayıf" olarak nitelemişleridir.⁴⁰ İbn Mucâhid'in galat olarak zikretmiş olduğu kıraat ile ilgili olarak bu kıraati seçme sebebine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Çünkü bu okuyuş, eserinde seçmiş olduğu yedi imamdan biri olan İbn Âmir'in rivayetidir. Aksi takdirde kendi sahîh olarak belirlediği imamların rivayetlerini galat olarak ifade etmesi kendi ile çelişmesi olarak görülebilir.

Âl-i İmrân suresi 3/97. ayetinde⁴¹ geçen جج kelimesinin okunuşu hakkında İbn Mucâhid; "ha" harfini esreli olarak Hamza, Kisâî, ve Hafs'ın kıraat ettiğini söylemiştir. Daha sonra Hafs'ın, "kelimedeki "ha" harfi fetha ile okunursa isim, esre ile okunduğunda fiil olur" görüşünü nakletmiştir. Devamında İbn Mucâhid, bunun galat olduğunu ifade etmiş ve kelimenin fetha okunduğunda fiil, esre okunduğunda isim olacağını belirtmiştir.⁴² İbn Mucâhid, galat ifadesini bu kelimenin telaffuz edilmesi ile ilgili kastetmemiş, aksine burada zikredilen kelimenin isim veya fiil olmasına yönelik bu ifadeyi kullanmıştır. Nakletmiş olduğu senedlere, ravilere veya kelimedeki farklılığa karşı bu görüşü ifade etmemiştir.

³³ Ahmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Me'ânî'l-kirâ'ât* (Suudi Arabistan: Câmi'atu'l-Melik Su'ûd, 1412/1991), 1/147.

³⁴ بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

³⁵ İbn Mucâhid, *Kitâbu's-seb'a*, 169.

³⁶ Hatîb, *Mu'cemu'l-karâât*, 1/181-182.

³⁷ Burada emirden sonra gelen muzari fiil, öncekine cevap olmadıkça "fe" ile mansûb olmaz.

³⁸ Ebû Bisr 'Amr b. 'Osman el-Hârisî Sibeveyh, *el-Kitâb*, ed. 'Abdussemâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408), 1/496.

³⁹ Yezîd el-Ezdî el-Muberrred, *el-Mukteḍab*, thk. Muhammed 'Abduhâlik 'Aḍîme (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.), 2/19; Ebi Zekerîya Yahya b. Ziyad Ferrâ, *Me'ânî'l-Kur'ân*, thk. en-Neccar Muhammed Ali, en-Necatî, Ahmed Yusuf (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1983), 1/75.

⁴⁰ Ebû Ali Hasan b. Abdülgaffâr Fârisî, *el-Hüccetü li'l-kurrâi's-seb'a*, thk. Bedrüddin Kahveci, Beşir Cuycâtî (Beyrut: Dâru Me'mun-Turâsî, 1993), 2/207; Mekî b. Hammûş b. Muhammed b. Muhtar Mekî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf 'an vüçûhi'l-kirâ'ati's-seb'a* ve 'ilelîhâ ve hucecihâ, thk. Muhyeddin Ramazan (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984), 1/261.

⁴¹ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مِّمَّا يُنْتَلَىٰ مِنْ هِيمٍ وَمِنْ حَلَّةٍ كَانَ ءَامِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْكَبِيتِ

⁴² İbn Mucâhid, *Kitâbu's-seb'a*, 214.

En'âm suresi 6/90. ayetinde⁴³ geçen أَقْتَدِهْ kelimesinin okunuşu hakkında İbn Mucâhid; kelimedeki “dâl” harfini kesre ile sondaki “he” harfini de “yâ”ya ulaşıncaya kadar işmam ile İbn Âmir'in kıraat ettiğini ve bu okuyuşun galat olduğunu söylemiştir. Sebebinin ise sondaki gelen “he” harfinin harekeyi beyan için gelen “ha-ı sekt” olduğunu ve bu kıraatin işmâm ile okunmasının bir durum belirtmediğini ifade etmiştir.⁴⁴ أَقْتَدِهْ kelimesinde İbn Âmir vaslen “he” harfini uzatmadan, İbn Zekvân ise vasılda sıla (uzatarak) okumaktadır.⁴⁵ İbn Mucâhid, bu kelime muhtemelen İbn Zekvân'ın okuyuşunu galat olarak nitelemiştir. Ancak İbn Mucâhid, burada İbn Zekvân'ın “he” harfini sıla ile okumasını galat olarak görmesinin sebebinin ha-i sekt'in bu şekilde okunamayacağı ile açıklamıştır. İbn Zekvân kelimenin sonunu ha-i sekt olarak değil ha-i kinâye ile olarak uzatmıştır. İbn Mucâhid kelimedeki ha-i sekt ile ha-i kinaye'yi karıştırmış olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Ebû Ali el-Fârisî'de nu görüşümüzü destekler nitelikte açıklama yapmış ve bu kıraatin galat olmadığını oradaki “he” harfinin kinaye olduğunu şiir ile delil getirerek göstermiştir.⁴⁶ Fakat İbn Mucâhid'in “yâ harfine ulaşıncaya kadar işmâm ile okudu” sözü ile buradaki “he” harfini kinaye olarak anladığı ama işmâm ile okumanın galat olduğunu da kastetmiş olacağı da söylenebilir.

Araf suresi 7/111. ve Şuarâ suresi 26/36. ayetlerinde⁴⁷ geçen أَرْجِهْ kelimesinin okunuşu hakkında İbn Mucâhid; kelimedeki hemze ve “he” harflerini İbn Zekvân'ın esre ile okuduğunu ancak bu şekilde iki harfin esre ile kıraat edilmesinin galat olduğunu belirtmiştir.⁴⁸ أَرْجِهْ kelimesinde Hişâm hemzeyi sakın ile “he” harfini de ötre ile okurken, İbn Zekvân ise hemzeyi ihtilâs ile “he” harfini de esre ile okumaktadır.⁴⁹ İbn Mucâhid, bu kelime hemze ile “he”nin aynı anda esre ile okunmasını galat olduğunu ifade ettiğine göre burada kastetmiş olduğu kıraat “ihtilâs”⁵⁰ ile okunandır. ⁵¹ İbn Mucâhid, kelimedeki hemzenin esre harekesinin tam bir ses ile okunmasına karşı olarak galat ifadesini kullanmış olabilir. Aynı zamanda kelimedeki hemzenin harekesinin üçte ikisi de olsa esre ile okunamayacağını da galat olarak belirtmiş olabilir. Ancak burada İbn Zekvân'ın rivayetini belirterek galat ifadesi kullanması ihtilâs ile okunan kıraate yönelik olduğunu da göstermektedir.⁵² Fakat İbn Mucâhid'in bu kıraat için galat ifadesini kullanmadan ihtilâs

⁴³ وَلَبَّكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهْدَنُكُمْ أَقْتَدِهْ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ

⁴⁴ İbn Mucâhid, *Kitâbu's-seb'a*, 262.

⁴⁵ İbn Cezerî, *en-Neşr*, 1/142; Hatîb, *Mu'cemu'l-kirâât*, 2/478.

⁴⁶ Fârisî, *el-Hüccetü*, 352-353; İbn Hâleveyh, *İ'râbu'l-kirâ'âtî's-seb'a ve 'ilelihâ*, 1/164; el-Makdisî Ebû Şâme, *İbrâzu'l-meânî hurzu'l-emânî fi'l-eirââtî's-eeb'i*, thk. İbrâhim Atve Avad (Beyrut: Daru'l Kutubi'l İlmiyye, ts.), 2/131.

⁴⁷ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاذَهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ خَشِيرِينَ

⁴⁸ İbn Mucâhid, *Kitâbu's-seb'a*, 210,289.

⁴⁹ İbn Cezerî, *en-Neşr*, 1/211; Ebû Amr Osman b. Said Dâni, *et-Teyisir fi'l-kirâati's seb'a*, thk. Otto Pertz (Beyrut: Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 1984), 111; el-Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer fi'l-kirâ'âtî'l-erbe'ate 'aşer*, ed. Enes Mihre (Beyrut: Dâru'l- Kütübî'l-İlmiyye, 2006), 227-228.

⁵⁰ İhtilâs; “harekeyi sîratle telaffuz etmek” ayrıca “harekeyi gizli ve hafif bir sesle belli etmek” veya “harekenin çoğunu veya üçte ikisini telaffuz etmek” gibi tanımlar yapılmıştır. Kıraat ilminde genel kabul ise harekenin çoğunu veya üçte ikisini telaffuz etmek olarak kullanılmaktadır.

⁵¹ Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali İbn Cezerî, *et-Temhid fi'l-ilmî't-tecvîd*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Riyad: Mektebetü'l- Meârif, 1985), 59; Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-celiyye fi'l-kirâ'âtî's-seb'i min Tarîki'ş-Şatibiyye* (Kahire: Daru Muhaysin, 2005), 513.

⁵² Bkz, Cihat Çelik, *Kûfî ve Basrî Kıraat İmamlarına Ait Okuyuşların Kûfe ve Basra Nahiv Ekollerine Göre Değerlendirilmesi* (Uşak: Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 55-56.

veçhini açıklaması gerektiğini de söylemek mümkündür. Tıpkı بَارِكُمْ إِلَى (Bakara 2/54) kelimesindeki⁵³ farklı okuyuşları naklederken ihtilas ile okumasını vurguladığı gibi.

Tevbe suresi 9/61. ayetinde⁵⁴ geçen وَرَحْمَةً kelimesinin sonunun farklı okunması hakkında İbn Mijâhid, Ebû'l-Hâristen rivayet ile Ya'kûb b. Ca'fer'in Nâfi'den وَرَحْمَةً şeklinde esreli olarak tıpkı İmam Hamza gibi okuduğunu ve bu kıraatin galat olduğunu söylemiştir.⁵⁵ وَرَحْمَةً kelimesinde sadece İmam Hamza'nın esre ile okuduğunu İbn Mijâhid ilk görüşünde belirtmiştir. Devamında rivayet silsilesi ile Nâfi'ye atfedilen bu görüşü galat olarak nitelemiştir. Aynı zamanda İmam Nâfi'nin ref ile okuduğu kıraatin tek vecih olduğunu ikinci bir nakil ile onun kıraatini ihtilaf'a karşı koruduğu anlamı da çıkmaktadır. Çünkü bir imam iki ravisinden iki farklı okuyuş nakledebilir ve bu kıraat ilminde "hulûflu" vecih olarak isimlendirilmektedir.⁵⁶

Yûsuf suresi 12/110. ayetinde⁵⁷ geçen فَتَنِّي lafzının okunuşu ile ilgili olarak İbn Mijâhid; Nasr b. Ali'nin babasından ve Ebû Amr'dan nakil ile kelimenin idğâm ile okuduğunu rivayet etmiştir. Ardından bu vechin galat olduğunu söylemiştir. Daha sonra kelimenin aslının mushafta tek "nûn" ile yazıldığını ifade etmiştir. Yine buradaki "nûn" harflerinin birbirine idğâm edilebilmesi için ilk harfin sakın ikinci harfin ise harekeli olması gerektiğini aksinin caiz olmadığını ve "nûn" harfinin de "cim" harfine idğâm edilmemesinden dolayı idğâm görüşünü galat olarak nitelemiştir.⁵⁸ فَتَنِّي kelimesini İbn Âmir, Âsım ve Yâ'kûb'un dışındaki imamlar فَتَنِّي şeklinde okumuşlardır.⁵⁹ İbn Mijâhid, bu kelimeye çoğunluğun okumuş olduğu kıraati muteber diğer üç imamın kıraatini Arap dilindeki kullanımın olmamasından dolayı galat olarak nitelemiştir. Dilbilimsel eserlerde de kelimenin idğâm ile okunmasına yönelik galat/hata gibi görüşler yer almakta olup⁶⁰ İbn Mijâhid'in bu görüşlerden etkilenmiş olabileceği de düşünülebilir. Hatta İbn Mijâhid'in görüşü ile Ebû Ubeyde'nin eserinde geçen ifadelerin aynı olması bu öngörümüzü destekler niteliktedir. Nitekim Ferrâ'nın; bu kelimenin resm-i mushafta tek "nûn" ile yazıldığını ikinci bir "nûn" harfi ilave edilmesinin kerih görüldüğünü söylemiştir.⁶¹ Yine bazı dilciler; bu okuyuşun hem şâz olduğunu hem harekeli "nûn" harfinin sakın olan "nûn"a idğâm edilmeyeceği söylemiştir.⁶² Ancak bu görüşlere karşı sahîh kıraat imamları tarafından nakledilen bu kıraati Ebû Ubeyde, Kisâî'nin فَتَنَّنِي okuyuşundaki nûn'ları birbirine idğâm ederek okuduğu söyleyerek açıklık getirmiştir. Yine Ukberî, bu kelimenin mazi sığasında olduğunu ve ikinci "nûn" harfinin ibdâl edildiğini belirtmiştir.⁶³

⁵³ İbn Mijâhid, *Kitâbu's-seb'a*, 155.

⁵⁴ وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُونَ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةً لِلَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ

⁵⁵ İbn Mijâhid, *Kitâbu's-seb'a*, 316.

⁵⁶ Nihat Temel, *Kirât ve Tecvid İstıhlaları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 63-64.

⁵⁷ حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَرَ لِّلرَّسُلِ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُنُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُفِجِي مِنْ تَحْتِهِ أَسْمَاءَ وَلَا يَرِيذُ بِلَأْسِنَا عَنِ الْمَجْرِمِينَ

⁵⁸ İbn Mijâhid, *Kitâbu's-seb'a*, 352.

⁵⁹ İbn Mijâhid, *Kitâbu's-seb'a*, 352; Dâni, *et-Teysîr*, 130; İbn Cezerî, *en-Neşr*, 2/296; Dimyâtî, *İthâf*, 268; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/17; Mekki b. Ebî Tâlib, *Kitâbü't-tebsira*, 550; Kalânîsî, *İrşâdü'l-mübtedî*, 385.

⁶⁰ Çelik, *Kûfi ve Basrî Kirât İmamlarına Ait Okuyuşların Kûfe ve Basra Nahiv Ekollerine Göre Değerlendirilmesi*, 114, 200.

⁶¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, ed. Ahmed Yûsuf en-Necâtî vd. (Mısır: y.y., ts.), 2/56; Hatîb, *Mu'cemu'l-kirât*, 4/358.

⁶² Fahrreddin Hüseyin Râzi, *Tefsiru'l-Kebir: Mefatihi'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 13/368; Hatîb, *Mu'cemu'l-kirât*, 4/358; Ebû'l-Bekâ Muhibbüddin Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Eze'î el-Bağdâdî Ukberî, *İrâbü'l-kirâti's-şevâz*, thk. Muhammed es-Seyyid Ahmed Azzûz (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1996), 2/747.

⁶³ Ukberî, *İrâbü'l-kirât*, 6/297.

Bu görüşler neticesinde nakledilen bir kıraatin Arap dilindeki konumu ile ilgili farklı rivayetler o kıraatin galat/hata gibi nitelemelere kurban gitmesine sebep olmuştur.

Enbiyâ suresi 21/88. ayetinde⁶⁴ geçen نُجِّيْ kelimesinin okunuşu ile ilgili olarak İbn Mücâhid, Hamza ve Ebû Amr'ın bu kelimeyi tek "nûn" ile "cîm" harfini de şedde ile okuduğu ile ilgili benzer şekilde görüşler sarfetmiştir.⁶⁵ İbn Mücâhid'in bu kelimenin okunuşu ile ilgili olarak görüşünü Kûfe ekolü açıklık getirmiştir. Çünkü galat olarak nitelenen kıraat sahîh imamlar tarafından nakledilmiştir. Nitekim Kûfeliler, kelimenin iki "nûn" ile نُجِّيْ şeklinde okunmasını "Biz mü'minlere işte böyle kurtarırız" anlamında اُنْجِيْ-نُجِّيْ/kurtardı-kurtarır fiillerinden geldiğini belirterek açıklamışlardır. Yine Kûfeliler, İbn Âmir'in kıraatı olan tek nûn ve şeddeli bir "cîm" ile نُجِّيْ okunmasının ise, kelimenin öncesine mahzûf (izmârî, gizli) bir mazi fiil veya mastar takdir edilmesi sebebi ile olduğunu belirtmişler ve ayetin; "İşte mü'minler böyle bir kurtuluş ile kurtulmuşlardır" anlamında takdir edildiğini dile getirmişlerdir.⁶⁶

Hac suresi 22/23. ayetinde⁶⁷ geçen وَلَوْلَا kelimesinin okunuşu hakkında İbn Mücâhid, Ebû Bekr'in Âsım'dan rivayet ile "lâm"dan sonra birinci hemzeyi okuyup ikinci "lâm"dan sonrakini okumadığını ve bu kıraatin galat olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸ وَلَوْلَا kelimesinde Ebû Bekr ilk hemzeyi okumayıp ikinci hemzeyi okumuştur. İbn Mücâhid burada muhtemelen Ebû Bekr'e atfedilen bu nakli galat olarak görmüş olabilir. Çünkü ilk hemzenin okunup ikinci hemzenin okunmadığı kıraati İmam Hamza rivayet etmiştir.⁶⁹ İmam Hamza'nın sahîh kıraati ile ilgili olarak galat ifadesini kullanmış olması pek uygun görülmemektedir.

Mü'minûn suresi 23/110. ayetinde⁷⁰ geçen سَخِرَ kelimesinin okunuşu ile ilgili olarak İbn Mücâhid, Hubeyre b. Muhammed et-Temmâr'dan rivayetle Âsım'ın Hafs ravisinden "sin" harfini ref olarak okunduğunu ve bunun galat olduğunu ifade etmiştir. Âsım'dan bilinen rivayetin esre ile geldiğini eklemiştir. Devamında iki surede سَخِرَ kelimesini ref ile Nâfi', Hamza ve Kisâi olduğunu dile getirmiştir.⁷¹ سَخِرَ kelimesini Nâfi', Hamza, Kisâi, Ebû Câ'fer ve Halef "sîn" harfini damme ile okumuşlardır.⁷² İbn Mücâhid burada Âsım'dan Hafsa atfedilen rivayet için galat ifadesini kullanmıştır.

Neml suresi 27/18. ayetinde⁷³ geçen لَا يَحْطِمُكُمْ kelimesindeki farklı okuyuş ile ilgili olarak İbn Mücâhid, Ebû Ubeyd'in Ebû Amr'dan rivayetle "nûn" harfini sakın olarak okuduğunu ve bu kıraatin galat olduğunu söylemiştir.⁷⁴ لَا يَحْطِمُكُمْ kelimesindeki "nûn" harfini Ebû Amr'ın

⁶⁴ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُجِّي الْمُؤْمِنِينَ

⁶⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-seb'a, 430.

⁶⁶ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân, thk. Ahmed el-Bereddûnî - İbrahim Etfeyyîş (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, 1964), 11/334; Cihat Çelik-Hüseyin Yaşar, "Kûfe ve Basra Nahic Ekollerinin Sahîh Kıraatları Değerlendirme Yöntemleri", Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 10/1 (2024), 14-15.

⁶⁷ إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلَوْلَا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ

⁶⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-seb'a, 435.

⁶⁹ Dâni, Kitabu't-teysir, 156; İbn Cezerî, en-Neşr, 2/326; Dimyâtî, İthâf, 214.

⁷⁰ فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سَخِرَاءَ حَتَّىٰ أُنْسُوا بِكُمْ ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضَخَّوْنَ

⁷¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-seb'a, 448.

⁷² İbn Cezerî, en-Neşr, 2/329; Dâni, Kitabu't-teysir, 160; Mekki b. Ebî Tâlib, el-Keşf, 2/131.

⁷³ حَتَّىٰ إِذَا أَتَوْا عَلَىٰ وَادٍ لَّهُمْ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّاسُ ادْخُلُوا مَسْكِنَكُمْ لَا يَحْطِمُكُمْ سَلِيمٌ وَجُودُهُمْ لَا يَسْخَرُونَ

⁷⁴ İbn Mücâhid, Kitâbü's-seb'a, 479.

ravisi Ruveys ve İmam Ya'kûb okumuşlardır.⁷⁵ İbn Mucâhid burada Ebû Amr'a atfedilen kıraat için galat ifadesini yanlış kullanmıştır. Hatta görüşünün devamında Ebû Amr'ın "nun" harfinin şeddeli okuduğuna dair bir rivayet silsilesi de zikretmiştir. Burada sakın olarak okunan kıraat iki meşhûr imam tarafından da nakledilmiştir. İbn Mucâhid her ne kadar eserinde Ya'kûb'u sahîh kıraat imamları içerisine almamış olsa da sonraki dönemlerde İbn Cezerî tarafından meşhûr imamlar arasında yer almıştır. Fârisî, bu kelimeye İbn Mucâhid'in kelimenin okunuşunu değil de rivayetini galat gördüğünü söylemiştir.⁷⁶ Ancak İbn Mucâhid'in yukarıda galat olarak gördüğü rivayet silsilelerine bakıldığında doğru sened zinciri ile kıraati makbul saymış ve tekrar vermiştir. Bu okunuş ile ilgili olarak Ruveys'in rivayetine yer vermemiştir. Bu da kıraati galat gördüğünü ortaya koymaktadır.

Neml suresi 27/70. ayetinde⁷⁷ geçen ضَيْقٌ فِي kelimesinin okuyuşu ile ilgili olarak İbn Mucâhid, "dad" harfini esreli okunduğunu Ebû Ubeyd'din İsmail 'den nakil ile Nâfi'den rivayet ettiğini ancak bunun galat olduğunu ifade etmiştir. Geri kalan imamların fetha ile okuduğunu aktarmıştır.⁷⁸ ضَيْقٌ فِي kelimesindeki "yâ" harfini İbn Kesîr esre ile okumuş⁷⁹ olup İbn Mucâhid burada Nâfi'ye atfedilen rivayet için galat ifadesini kullanmıştır.

Neml suresi 27/88. ayetinde⁸⁰ geçen بِمَا تَفْعَلُونَ ifadesindeki kıraat farklılığı ile ilgili İbn Mucâhid, bu kelimeyi يَفْعَلُونَ şeklinde "yâ" ile Medîne ehlinin okuduğunu Ebû Ubeyd'den rivayet etmiş ve bunun galat olduğunu söylemiştir.⁸¹ تَفْعَلُونَ kelimesini "yâ" ile İbn Kesîr, Hişâm, Ebû Amr ve Yâkub okumuşlardır.⁸² İbn Mucâhid'in Medine ehli olarak kastettiği Nâfi', Ebû Ca'fer ve İbn Cemmâz Şeybe (ö. 170/786)'dir. Onun için burada kıraati değil nakil senedini galat olarak ifade etmiştir.

Kasas suresi 28/32 ayetinde⁸³ geçen اَلرَّهْبَ مِنْ ifadesindeki farklı okuyuş ile ilgili İbn Mucâhid, kelimedeki "râ" ve "hâ" harflerinin fetha ile Asım'ın Hafs ravisinin okuduğunu Ebû Hubeyre b. Temmâr'in rivayet ettiğini söylemiş ve bunun galat olduğunu ifade etmiştir.⁸⁴ اَلرَّهْبَ kelimesindeki "he" harfini fetha ile Medine ve Basralı imamlar okurken, "râ" harfini ötre ile İbn Âmir ve Hafs'ın dışındaki Kûfeliler okumuşlardır.⁸⁵ İbn Mucâhid burada Hafs'a atfedilen rivayetin için galat ifadesini kullanmış ve kıraat'in sened zincirini devamında zikretmiştir.

Kasas suresi 28/71. ayetinde⁸⁶ geçen بَضِيَاءٍ kelimesinin okuyuşu ilgili olarak İbn Mucâhid, بَضَاءٍ şeklinde iki hemze ile sadece İbn Kesîr'in okuduğunu söylemiştir. Bu kıraati İbn Kesîr'in ravisi Kunbûl'un okuduğu hakkındaki görüşü galat olarak ifade etmiş ve

⁷⁵ İbn Cezerî, *en-Neşr*, 2/246.

⁷⁶ Fârisî, *el-Hüccetü*, 380-381.

⁷⁷ وَلَا تَحْزَنَ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ

⁷⁸ İbn Mucâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 486.

⁷⁹ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/41; İbn Cezerî, *en-Neşr*, 2/305; Dimyâtî, *İthâf*, 339.

⁸⁰ وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسِبُهَا جَمْدًا وَهِيَ ثَمَرٌ مِّمَّا السَّخَابُ صَنَعَ اللَّهُ أَتَقْنُ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ

⁸¹ İbn Mucâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 487.

⁸² Dâni, *Kitabu't-teysir*, 169; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/169; İbn Cezerî, *en-Neşr*, 2/339.

⁸³ أَسْلُكْ يَذَكُ فِي حَبِيبِكَ تَخْرُجُ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ وَأَضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَلِكَ بَرْهَتَانِ مِنْ رَبِّكَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ

⁸⁴ İbn Mucâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 493.

⁸⁵ Dâni, *Kitabu't-teysir*, 171; İbn Cezerî, *en-Neşr*, 2/341; Dimyâtî, *İthâf*, 242.

⁸⁶ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ الِئِلَّ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ أَفَلَا تَسْمَعُونَ

Bezzî'den de böyle rivayetin geldiğini söylemiştir.⁸⁷ İbn Mücâhid, kelimedeki kıraatin Kunbûl'un okuduğu ile ilgili nakil için galat ifadesini kullanmıştır. Ancak diğer bazı kıraat kitapları incelendiğinde Kunbûl'un kelimeyi okuduğu nakledilmiştir.⁸⁸ Nitekim İbnü'l-Cezerî, burada İbn Mücâhid'in görüşünün kıraatte ihtilaf varmış gibi görünmesine sebep olduğunu dile getirmiştir. Devamında Cezerî Huluvânî'den nakil ile Kunbûl'un kelimeyi hemze ile okuduğu rivayeti aktarmıştır.⁸⁹

Kalem suresi 68/14. ayetinde⁹⁰ geçen **أَنْ كَانْ** ifadesi ile ilgili olarak İbn Mücâhid, kelimenin başına hemze-i memdûde ilave ederek **ءَانْ كَانْ** şeklinde İmam Hamza'nın kıraat ettiğini söylemiştir. Bu kıraati Ebû Ubeyd'den aktarmış ve bu rivayetin galat olduğunu ifade etmiştir.⁹¹ Öncelikle kelimeyi iki hemze ile tahkik ile **ءَانْ كَانْ** şeklinde Ebû Bekr, Hamza ve Ravh okumuşlardır.⁹² İbn Mücâhid burada "hemze-i memdûde" ile kastettiği hemzenin teshil ile veya (med ile) uzatılarak okuyuşu olmalıdır ki, bir önceki rivayetinde İmam Hamza'nın kelimeyi iki hemze ile okuduğunu belirtmiştir. Ancak devamında Ebû Ubeyd'den Hamza'ya attettiği bu okuyuşa hemze-i memdûde ifadesi eklemiştir. Burada belki rivayet silsilesine galat ifadesini kullanmış olabileceği gibi teshil veya uzatma ile okuyuşa da kullanmış olabilir. En son naklettiği görüşte İbn Âmir için "kelimeyi hemze-i memdûde ile okudu" ifadesi de bizlere kastının hemzenin uzatılarak okunması olduğunu göstermektedir. Çünkü İbn Âmir hemzeyi uzatarak okumuştur.

Me'âric suresi 70/10. ayetinde⁹³ geçen **وَلَا يَسْلُ** kelimesinin okunuşu ile ilgili olarak İbn Mücâhid; Ebû Câfer ve Şeybe'den rivayetle "yâ" harfinin ref ile okunmasını galat olarak ifade etmiş ve çoğunluğun fetha ile okuduğunu söylemiştir.⁹⁴ **وَلَا يَسْلُ** kelimesinde Ebû Cafer "yâ" harfinin ref ile okumaktadır.⁹⁵ Ancak İbn Mücâhid bu kıraat ile ilgili olarak İbn Kesîr'in Bezzî'den rivayet ile ötre okuduğunu Kunbûl'den rivayet ile fetha okuduğunu bildirmiştir. Devamında Ebû Ubeyd'den rivayet ile Ebû Cafer'in kelimeyi ref ile okumasını galat olarak görmüş ve tüm imamların fetha ile okuduğunu ifade etmiştir. İbn Mücâhid burada Ebû Cafer'in ötre ile okuduğunu aktaran rivayet silsilesini galat olarak nitelediği söylenebilir. Çünkü kıraati galat olarak görmüş olsa İbn Kesîr'e atfedilen ref kıraat içinde aynı ifadeyi kullanması gerekirdi. Ancak İbn Mücâhid, hem İbn Kesîr'in okumadığı bir rivayeti aktarmış hem Ebû Cafer'in okumuş olduğu kıraat silsilesini galat olarak belirterek hatalı bir görüş ifade etmiştir.

Nûh suresi 72/23. ayetinde⁹⁶ geçen **وَدَا** kelimesinin okunuşu ile ilgili olarak İbn Mücâhid, "vav" harfini damme ile Asım'dan başkasının rivayet etmediği yönündeki görüşünü ifade etmiş ve bunun galat olduğunu söylemiştir. Devamında bir başka rivayet ile Asım'ın bu

⁸⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 495.

⁸⁸ Hatîb, *Mu'cemu'l-karâât*, 7/69.

⁸⁹ İbn Cezerî, *en-Neşr*, 1/391,392,416.

⁹⁰ **أَنْ كَانْ ذَا مَالٍ وَبَيْنَ**

⁹¹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 646.

⁹² Dâni, *Kitabu't-Teyisir*, 213; İbn Cezerî, *en-Neşr*, 1/367; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/331; Hatîb, *Mu'cemu'l-karâât*, 10/32.

⁹³ **وَلَا يَسْلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا**

⁹⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 650.

⁹⁵ İbn Cezerî, *en-Neşr*, 2/390; Dimyâtî, *İthâf*, 423; Hatîb, *Mu'cemu'l-karâât*, 10/79.

⁹⁶ **وَقَالُوا لَا تَنْزُرُ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَنْزُرُ وَدَا وَلَا سَوَاعَا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرَا**

kıraati damme ile tıpkı Nâfi' gibi okuduğunu belirten görüşü de galat olarak belirtmiştir.⁹⁷ وَا kelimesindeki “vav” harfini damme ile Nâfi' ve Ebû Cafer okumuşlardır.⁹⁸ Devamında “tıpkı Nâfi' gibi” ifadesi ile de bu kıraati onun okuduğunu göstermek istemiştir. Ancak Ebû Cafer'inde bu kelimeyi Nâfi' ile beraber okuduğunu aktarmamıştır. Muhtemelen kendi belirlemiş olduğu yedi kıraat imamını muteber kılmak için diğer üç meşhûr imamın rivayetlerine fazla yer vermemiştir.

2.3. Galat Olarak Nitelenen Şâz Kıraatler

Bu başlıkta sıhhat şartlarını taşımayan şâz kıraatlerin kitâbü's-seb'a'da galat olarak nitelenmesinin sebepleri tahlil edilecektir. Bu bağlamda kısaca şâz kıraatlerin ıstılahtaki konumuna değinilmesi isabetli olacaktır. Kıraat ilmi geleneğinde şâz kıraat, Kur'ân'ın tevâtür yoluyla sâbit olması meselesinde Müslümanların icmâından ayrılma anlamında kullanılmaktadır.⁹⁹ Diğer yandan kıraat literatüründe şâz kıraatlere dair farklı tanımlara da rastlanmaktadır. Bunlar arasında; “*senedi sahîh olmayan kıraat*”, “*on kıraat imamını dışında kalan kıraat*”, “*Arapçaya muvafık olup senedi de sahîh olduğu halde resmu'l-Mushafa uymayan kıraat*”, “*mütevâtir kıraatin şartlarından herhangi birini taşımayan kıraat*” gibi tanımlar zikredilmektedir.¹⁰⁰

Bunun yanı sıra çalışmanın konusunu ele alan İbn Mücâhid'in kitâbü's-seb'a'sının kıraat ilmindeki etkisini göstermesi açısından, bazı alimler kıraat-ı seb'a için mütevâtir kıraat vurgusu yapmışlardır. Daha sonraları bu yedi imama ilaveten meşhûr olarak eklenen kıraate ise farklı yaklaşımlarda bulunarak tevâtüründe ihtilaf edilen kıraatler şeklinde görülmüş fakat şâz kategoriye de dâhil edilmemiştir.¹⁰¹ Ancak, zikredilen bu üç kıraatin tevâtürlüğü noktasında Cezerî, “*bunların mütevâtir olmadığına herhangi bir şekilde ispatlanamadığını ifade etmiştir.*”¹⁰² Bunula birlikte sonraki dönemlerde yedi kıraate ilâve edilen üç kıraatin tevâtürlüğü noktasında ittifakın sağlandığı belirtilmiştir. Dolayısıyla sahîh kıraatin bütün şartlarını taşıyan on kıraatin mütevâtir,¹⁰³ bunların haricindeki kıraatlerin ise şâz olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁴ Bu bağlamda on kıraat imamının dışında kalan imamların nakletmiş olduğu veya sıhhat şartlarını taşımayan şâz kıraatlerin kıraat-ı seb'a'daki konumu Mushaf sırasına göre tahlil edilmiştir.

⁹⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 653.

⁹⁸ Dâni, *Kitabu't-teysir*, 215; İbn Cezerî, *en-Neşr*, 2/391; Dimyâtî, *İthâf*, 425; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/337.

⁹⁹ Ebû Şâme, *Mürşidü'l-veciz*, 181; Ebü'l-Hasen Alemüddîn Ali b. Muhammed b. Abdissamed Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ ve kemâlü'l-ikrâ*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Mekke: Mektebetü't-Türâs, 1987), 322.

¹⁰⁰ İbn Cezerî, *en-Neşr*, 1/9; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, 322; Ebû Şâme, *Mürşidü'l-Veciz*, 172; Tehânevî, *Keşşâf-u ıstılâhâtü'l-funûn ve'l-ulûm*, 1/1001; Ebü'l-Kasım Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali en-Nüveyrî, *Şerh-u Tayyibeti'n-neşr fi'l-kirâ'ati'l-aşr*, nşr. Mecdî Muhammed Surur Sa'd Baslum (Beyrut: Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 2009), 1/126.

¹⁰¹ Kastallânî, *Letâifu'l-işârât li-fünûni'l-kirâât*, 1/355.

¹⁰² İbn Cezerî, *en-Neşr*, 1/44-45.

¹⁰³ Ebü'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman Suyûtî, *el-İtkân fi'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2008), 1/2558.

¹⁰⁴ İbn Cezerî, *en-Neşr*, 1/44.

Fâtiha suresi 1/5. ayetinde¹⁰⁵ geçen غَيْرَ kelimesinin sonunun okunuşu ile ilgili İbn Mücâhid, bu lafzın fetha ile okunabileceği ile ilgili Halîl b. Ahmed (ö. 175/791)'in¹⁰⁶ görüşünü aktarmıştır. Kelimenin nasb ile okunmasını Halîl b. Ahmed'in İbn Kesîr'den işittiğini nakletmiştir. Halîl b. Ahmed kelimenin nasb ile okunduğunda; “غَيْرَ kelimesi النَّبِيَّ lafzının sıfatı olarak esreli geldiğini veya ileellezine ve عَلَيْهِم kelimelerinden hal olarak fethalı gelmesi caizdir” şeklindeki görüşüne de yer vermiştir. Devamında İbn Mücâhid, غَيْرَ lafzının istisna olarak fetha ile geleceğini söyleyen Ahfeş (öl. 215/830)'in bu görüşünün¹⁰⁷ galat olacağını ifade etmiştir. İbn Kesîr'den gelen rivayetin dışındaki umurun okuduğu kesreli kıraatin bu yönde olduğunu da dile getirmiştir.¹⁰⁸ غَيْرَ kelimesinin sonunun fetha ile okunması şâz kıraatlardendir.¹⁰⁹ İbn Mücâhid bu kıraat ile ilgili görüşleri naklederken Halîl b. Ahmed'in kelimeyi nasb ile İbn Kesîr'den işittiğini aktarmıştır. Ancak İbn Kesîr'in kelimenin nasb ile okuduğuna dair sahîh bir rivayet olmamasına rağmen bu ifade için İbn Mücâhid şâz veya galat ifadesini kullanmamıştır. Tam aksine Halîl b. Ahmed'in nasb ile okunan kıraat ile ilgili açıklamasını aktarmıştır. Galat ifadesini ise Ahfeş'in “lafzının istisna olarak fetha gelir” görüşü için kullanmıştır. Burada İbn Mücâhid'in ilk dönem dilbilimcilerin görüşlerine ne kadar önem verdiği ve bu görüşlerden az çok etkilendiği söylenebilir. Ancak şunu ifade etmek gerekirse İbn Mücâhid burada غَيْرَ lafzının nasb okunması ile ilgili olan tüm görüşler için “galat” ifadesini kullanmış olabileceği de düşünülebilir. Ama eserde sadece Ahfeş'in görüşü için bunu kullanıp İbn Kesîr'e atfedilen rivayet silsilesi için kullanmaması da bir eksiklik olarak görülebilir. Veya İbn Kesîr'den böyle bir rivayet gelmiş ise de bu kıraatin muteber olmayıp şâz olduğunu belirtmesi gerekirdi.

Bakara suresi 2/230. ayetinde¹¹⁰ geçen بَيْنَهُمْ lafzının okunuşu ile ilgili olarak İbn Mücâhid, kelimedeki ilk harfi “nûn” ile نَبِّئْهَا şeklinde Asım'dan Ebû Bekr'in okuduğunu ancak bunun galat olduğunu ifade etmiştir.¹¹¹ Kelimenin “nûn” harfi ile okunması ile ilgili İmam Asım'dan gelen rivayet'in galat olduğunu ifade eden İbn Mücâhid, burada bu kıraatin şâz olduğuna yönelik bir açıklamada bulunmamıştır. Eserde genellikle nakletmiş olduğu kıraatlerde yedi imamın rivayetlerine ve bu imamlara atfedilen yanlış isnatlara dikkat çeken İbn Mücâhid, bu kelime “nûn” ile kıraatin sadece Asım'a atfedilen rivayet senedini galat olarak ifade etmiştir. Bu kıraatin şâz olduğu için Asım'dan nakledilmediğini veya Asım'ın bu okuyuşu nakletmediği için şâz olduğuna dair bilgi vermemiştir. Buradan hareketle İbn Mücâhid'in galat olarak ifade ettiği kıraatlerin telaffuzuna mı yoksa senedine mi bu ifadeyi kullandığını tespit etmeden bu kıraatler için doğrudan sahîh veya şâz olduğuna dair bir çıkarımda bulunmak yanlış olacaktır.

¹⁰⁵ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ

¹⁰⁶ Halîl b. Ahmed kelimenin okunuşu ile ilgili; “gayri kelimesi ellizine lafzının sıfatı olarak esreli geldiğini veya ileellezine ve عَلَيْهِم kelimelerinden hal olarak fethalı gelmesi caizdir.” Bu şekilde ayetin anlamının “kendilerine nimet verdiğin fakat üzerlerine gazap edilmemiş kimselerinkine” şeklinde olacağını da belirtmiştir.

¹⁰⁷ Ebû'l-HasenSaid b. Mes'ade Ahfeş el-Evsat, Me'âni'l-Kur'an, ed. Hudâ Mahmûd Kirâ'a (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1990), 1/17.

¹⁰⁸ İbn Mücâhid, Kitâbu's-seb'a, 112; Hatîb, Mu'cemu'l-kırâât, 1/23-24.

¹⁰⁹ Ukberî, l'râbü'l-kırâât, 1/10; İbn Cezerî, en-Neşr, 1/47; Dimyâtî, İthâf, 125.

¹¹⁰ وَتِلْكَ خُذُ اللَّهُ بَيْنَهُمْ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

¹¹¹ İbn Mücâhid, Kitâbu's-seb'a, 183.

A'râf suresi 7/10. ayetinde¹¹² geçen مَعْلِش kelimesinin okunuşu ile ilgili olarak İbn Mücâhid, tüm imamların hemzesiz olarak okuduğunu söylemiştir. Ancak Harice b. Mus'ab (öl.168/785), Nafi'nin معائش şeklinde hemze-i memdûde ile okuduğunu rivayet etmiş İbn Mücâhid bu kıraati galat olarak nitelemiştir.¹¹³ Nafi'nin معائش şeklinde okuduğu iddia edilen kıraat şâz kıraat olarak değerlendirilen kıraatler içerisinde yer almaktadır. İbn Mücâhid, bu görüşünde Nâfi'ye atfedilen senedin mi galat olduğunu yoksa bu okuyuşun mu olduğunu belirtmemiştir. Ancak Nâfi'nin bu şekilde bir rivayeti olmuş ise yedi kıraat imamından biri olması sebebi ile bu kıraatin sahîh kabul edilmesi gerekirdi. Zeccâc, bu kelimeyi çoğunluk imamın hemzeyi terk ettiğini yalnızca Nâfi'nin hemze ile okuduğunu söylemiştir. Devamında Basralı nahivcilerin çoğunluğunun kelimeyi iki hemze ile okunmasını hata gördüklerini belirtmiştir. Yine bu alimlerin Nâfi'den hemze ile bir vecih duymadıklarını ve kelimenin معيشة kökünden “yâ” ile geldiğini ifade etmişlerdir.¹¹⁴

A'râf suresi 7/128. ayetinde¹¹⁵ geçen يورثها kelimesinin okunuşu ile ilgili olarak İbn Mücâhid, İmam Asım'ın tıpkı Hamza gibi bu kelimeyi tahfif ile okuduğunu söylemiştir. Ancak Hubeyre b. Temmâr'dan gelen Asım'ın Hafs rivayetinin bu kelimedeki “râ” harfini şedde ile okuduğu naklini galat olarak nitelemiştir. Ardından Asım'dan bilinen rivayetin tahfif ile olduğunu vurgulamıştır.¹¹⁶ İbn Mücâhid, يورثها kelimesini Hafs'tan “râ” harfini şedde ile okuduğu yönündeki rivayeti galat olarak ifade etmiştir. Bu görüşünde “وَلَمْ يَرَوْهَا” şeklinde bir ifade ile açıklama yapmıştır. Bu kıraat için Hafs'a atfedilen okuyuşta rivayetin olmadığını belirtmiştir. Daha önceki görüşlerinde sadece galat ifadesini kullanırken burada açıklama yoluna gitmiş ve Asım'dan bilinen rivayetin bu olmadığını söylemiştir. Burada şeddeli olarak nakledilen okuyuş ise on imamın hiçbirisi tarafından nakledilmemiş ve şâz olarak görülmüştür.

Kehf suresi 18/76. ayetinde¹¹⁷ geçen لَذْنِي kelimesinin okunuşu ile ilgili İbn Mücâhid, kıraat imamlarının kelimedeki okuyuş farklılıklarını aktardıktan sonra Ebû Ubeyd'in Kisâî'den onun da Asım'dan rivayet ile “lâm” harfini damme ile “dâl” harfini de sükûn ile okuduğunu söylemiş ve bunun galat olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁸ لَذْنِي kelimesinde Asım'dan Ebû Bekr rivayeti ile işmâm ile okunması aktarılmıştır. Muhtemelen Ebû Ubeyd burada geçen işmâm rivayetinin okunuşunu yanlış anlamış olmalı ki Ebû Bekr'den “lâm” harfinin damme ile okunduğunu aktarmıştır. İbn Mücâhid bu kelimenin okunuşu ile ilgili Asım'dan damme ile bir rivayet olmadığını belirtmek için galat ifadesini kullanmıştır. Yine Ebû Bekr'den nakledilen işmâm veçhini kuvvetlendirmek ve damme ile karıştırılmaması açısından iki rivayeti de aktarmış olması muhtemeldir. Nitekim Taberî, “bazı Kûfeli kurrâlar “lâm” harfini dammeli olarak işmâm okumuşlardır” sözü de bu görüşümüzü destekler niteliktedir.¹¹⁹ Ebû Hayyân'dan

¹¹² وَلَقَدْ مَكَنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعْلِشَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ

¹¹³ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-seb'a*, 278.

¹¹⁴ Hatîb, *Mu'cemu'l-kirâât*, 3/8-9; Muhammed b. 'Alî b. Muhammed el-Yemenî eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* (Dimaşk: y.y., 1414), 2/191.

¹¹⁵ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَأَصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ

¹¹⁶ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-seb'a*, 292.

¹¹⁷ قَالَ إِنْ سَأَلْتَكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَلِّبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُزْرًا

¹¹⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-seb'a*, 396.

¹¹⁹ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-beyân an tevîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin (Kahire: Dâri Hicr, 2001), 15/185; Hatîb, *Mu'cemu'l-kirâât*, 5/272-273.

ise “lâm” harfini fetha “dâl” harfini sükûn ile okunuşunun İbn Mucâhid tarafından galat görüldüğü ifade edilmiştir. Ancak Kitâbü Seb'a'da bu şekilde bir görüş yer almamaktadır. Bazı görüşlerin birbirine bu şekilde karışmış olması da kaçınılmaz olmaktadır.¹²⁰

Tâ-Hâ suresi 20/64. ayetinde¹²¹ geçen **أَتْتُوا** ifadesinin okunuşu ile ilgili olarak İbn Mucâhid; “mîm” harfini esre ile sonraki kelimeyi de hemzesiz olarak, Ebû Ubeyd'in Şiblî'den o'da İbn Kesîr'in **يَأْتِي** **ثُمَّ** şeklinde aktardığı rivayetin galat olduğunu söylemiştir. Çünkü **ثُمَّ** kelimesindeki “mîm” harfinin hiçbir vecihte esre olmadığını bunun hata olduğunu ifade etmiştir.¹²² **أَتْتُوا** ifadesinin okunuşu ile ilgili olarak yedi imama farklı okunuşları zikreden İbn Mucâhid, **ثُمَّ** deki “mîm” harfinin esre ile okunmasına yönelik Ebû Ubeyd'in görüşünü galat olarak ifade etmiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus şu ki, kıraat vecihlerinin hiçbirinde **ثُمَّ** lafzının esre ile okunduğu geçmemiştir. Ebû Ubeyd'in burada kastetmiş olduğu ayetin başında yer alan **فَأَجْمِعُوا** kelimesindeki “mîm” harfinin olması muhtemel gibi gözükmektedir. Çünkü Ebû Amr'ın bu kelimedeki “mîm” harfini fetha ile geri kalan imamlar esre ile okumuşlardır.¹²³ Hemen bir kelime sonrası gelen **أَتْتُوا** ifadesinin rivayetlerini karıştırmış olması ve bu rivayeti İbn Mucâhid'in galat olarak nitelemesi düşünülebilir. Ancak en doğrusunu Allah bilir. İbn Hâleveyh, bu ifade de İbn Kesîr'in okuduğu kıraatin **أَتْتُوا** kelimesinin başındaki hemzeyi esreli okuduğu yönünde olmuştur.¹²⁴

Furkân suresi 25/69. ayetinde¹²⁵ geçen **وَيَخْلُدُ** kelimesinin okunuşu ile ilgili olarak İbn Mucâhid; Hüseyin el- Ca'fî'nin Ebû Amr'dan rivayetle kelimedeki “yâ” harfini damme, “lâm” harfini fetha, “dâl” harfini de sükûn ile meçhul okuduğunu söylemiş ve bu kıraat için galat bir okuyuş demiştir.¹²⁶ **وَيَخْلُدُ** kelimesinin kıraat farklılıklarında “dâl” harfini ötre ile İbn Âmir ve Ebû Bekr okumaktadır.¹²⁷ İbn Mucâhid, burada “yâ” harfinin ötre ile okunması ile ilgili olan rivayeti galat olarak ifade etmiştir. Ebû Ali el-Farisi'de bu kelimedeki İbn Mucâhid'in nakledilen rivayeti galat olarak gördüğünü ifade etmiş ve şâz olan bu kıraat için meçhul anlamda okumanın uygun olmayacağını belirtmiştir.¹²⁸ Nitekim bu kelimedeki A'meş (ö.148/765), Husayn (ö.123/741), Mufaddal (ö. 178/794) ve Ebû Hayve (ö. 203/818) gibi şâz imamlardan rivayet edilmiştir.¹²⁹

Ahzâb suresi 33/4. ayetinde¹³⁰ geçen **الَّتِي** kelimesinin okunuşu ile ilgili olarak İbn Mucâhid; kelimedeki hemzeyi esre ile şeddeli şekilde **إِلَى** olarak okunduğunu rivayet eden İbn Muhled' ve Bezzî'nin bu naklini galat olarak nitelemiştir.¹³¹ **الَّتِي** kelimesinde İbn

¹²⁰ Hatîb, *Mu'cemu'l-kirâât*, 5/273.

¹²¹ **فَأَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ أَتُوا صَفًّا وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنْ أَسْتَعْلَى**

¹²² İbn Mucâhid, *Kitâbu's-seb'a*, 420.

¹²³ Mekî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/100; Dâni, *Kitabu't-teysir*, 152; Hatîb, *Mu'cemu'l-kirâât*, 5/453.

¹²⁴ İbn Hâleveyh, *İrâbu'l-kirâ'âtis-seb'a* ve *ilelihâ*, 244; Hatîb, *Mu'cemu'l-kirâât*, 5/453.

¹²⁵ **يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدُ فِيهِ مُهَانًا**

¹²⁶ İbn Mucâhid, *Kitâbu's-seb'a*, 367.

¹²⁷ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 105; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrahim Semîn el-Halebî, *ed-Dürü'l-mesûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknân*, thk. Ahmed Muhammed (Beyrut: Daru'l Kutubi'l İlmîyye, 1994), 5/264; Hatîb, *Mu'cemu'l-kirâât*, 6/283.

¹²⁸ Fârisî, *el-Hüccet*, 5/452.

¹²⁹ İbn Hâleveyh, *Muhtasar*, 105; Hatîb, *Mu'cemu'l-kirâât*, 6/383.

¹³⁰ **مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِّن قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ وَمَا جَعَلَ أَرْوَاحَكُمْ أَلْسِي تَطْلُحُونَ مِنْهُنَّ أَمْهَاتِكُمْ**

¹³¹ İbn Mucâhid, *Kitâbu's-Seb'a*, 518.

Kesîr'in ravisi olan Bezzî ve Ebû Amr sondaki "yâ" harfini sükûn ile okumaktadırlar.¹³² Ancak burada İbn Mucâhid Bezzî'ye atfedilen rivayeti galat olarak görmüştür. Nakledilen bu okuyuş şâz vecihler arasında da geçmemektedir.

Alak suresi 96/7. ayetinde¹³³ geçen **أَنْ رَّءَاهُ** kelimesinin okunuşu ile ilgili olarak İbn Mucâhid; İbn Kesîr ve ravisi Kunbûl'un bu kelimeyi **رعه** vezninde hemzeden sonra elifsiz olarak okuduğunu ve bu kıraatin galat olduğunu söylemiştir. Sebebinin ise **رءاه** lafzının tıpkı **رعه** gibi imâleli ve imâlesiz olarak okunduğunu belirtmiştir.¹³⁴ **أَنْ رَّءَاهُ** kelimesinin okunuşunda cumhur uzatarak okumayı tercih etmiştir. Ancak Kunbûl'un kelimeyi uzatmadan okuduğuna dair İbn Cezerî açıklama yapmış ve bu görüşün galat olarak ifade edilmesinin yanlış olduğunu dile getirmiştir.¹³⁵ Yine Hâleveyh bu kelimenin İbn Kesîr ve ravisi tarafından inkâr edilmediğini sahîh kıraat olduğunu ifade etmiştir. Kelimenin elifsiz uzatılmadan okunmasında "*kendisini müstağni gördü*" şeklinde, uzatılarak okunduğunda ise "*kendisini gördü anlamına geleceğini* belirtmiştir.¹³⁶ Şatıbî'de aynı şekilde bu rivayetin Kunbûl tarafından sabit olduğunu ve İbn Kesîr'in bu okuyuşa ihtilaf ettiğini belirtmiştir.¹³⁷ Neşşâr ise Kunbûl'un tercih etmiş olduğu bu kasr ile okuyuşun zayıf olduğu yönünde görüş bildirmiştir.¹³⁸ İbn İbn Mucâhid'in burada uzatılmadan okunan kıraatin hulûfsüz olarak İbn Kesîr'e atfedilmesine yönelik galat ifadesini kullanmış olması da muhtemeldir.

Sonuç

İbn Mucâhid'in *Kitâbü's-Seb'a* adlı eserinde 34 yerde galat, 5 yerde ise hata ifadesini kullandığı tespit edilmiştir. Bu okuyuşlara neden galat ya da hata sıfatı verdiği, kendi görüşleri çerçevesinde yorumlanmış ve özellikle kelimenin yanlış okunuşuna mı, yoksa rivayet zincirine mi yönelik bir eleştiri getirdiği analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda galat ifadesi geçen her rivayet ele alınmış ve bu ifadenin okunuşa mı yoksa raviye yapılan atfa mı olduğu başlıklar altında belirtilmiştir. "Hata" olarak nitelendirilen kıraat rivayetleri ise çalışmanın kapsamı gereği yalnızca giriş bölümünde zikredilmiş, ancak ayrıntılı bir değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Yine eserde, galat ve hata olarak değerlendirilen kıraatlerin tahlili neticesinde ise, İbn Mucâhid'in bu ifadeleri genellikle yedi imamdan birine yanlış şekilde atfedilmiş okuyuşlar için kullandığı tespit edilmiştir. Özellikle bu imamlar arasında İmam Âsım'a nispet edilen birçok hatalı rivayet için "galat" ve "hata" ifadelerine sıkça yer verdiği görülmüştür. Söz konusu rivayetlerin çoğunda Ebû Ubeyd'den nakledilen görüşlerin bulunması, İbn Mucâhid'in kıraat ilminde Ebû Ubeyd'e büyük bir ehemmiyet atfettiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, "haddesenâ" şeklinde başlayan rivayetlerin sened zincirlerini ayrıntılı biçimde zikretmesi, farklı okuyuşlara dair rivayetleri hangi yöntemler ile ele aldığını da göstermiştir. Öte yandan, bazı kıraatlerde galatın kıraate mi yoksa kelimenin okunuşuna mı ait olduğunu belirtmemesi, bu görüşlerin yoruma açık kalmasına

¹³² Dâni, *Kitabu't-Teysir*, 177; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/193; İbn Cezerî, *en-Neşr*, 1/404; Hatîb, *Mu'cemu'l-kirâât*, 7/245.

¹³³ **أَنْ رَّاهُ اسْتَغْنَى**

¹³⁴ İbn Mucâhid, *Kitâbu's-seb'a*, 692.

¹³⁵ İbn Cezerî, *en-Neşr*, 2/404.

¹³⁶ İbn Hâleveyh, *İ'râbu'l-kirâ'âtî's-seb'a ve 'ilelihâ*, 508.

¹³⁷ Ebû Şâme, *İbrâzu'l-meânî*, 4/264.

¹³⁸ Ebû Hafs el-Ensârî Neşşâr, *el-Büdüru'z-zâhire fî'l-kirâ'âtî'l-aşri'l-mütevâtire* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts.), 2/144.

sebeplere olmuştur. Bununla birlikte, bazı rivayetlerde sahîh kıraati önce verip ardından galat olan rivayeti aktarması, kıraatlerin hangi imamlar tarafından okunduğunu anlamada kolaylaştırıcı bir rol oynamıştır.

İbn Mücâhid, sadece kıraat silsilelerinde yedi imama yapılan hatalı atıfları değil, aynı zamanda kelimenin yanlış okunuşlarına dair ifadeleri de galat kavramı içerisinde değerlendirmiştir. Ancak bazı kıraatlerin okunuşuna ilişkin olarak galat ifadesini kullanması, kimi zaman sahîh kıraatlerinde bu kapsama dahil etmesine neden olmuştur. Bu durumu birkaç maddede açıklamak mümkündür:

- Kendi döneminde ve öncesinde yaşamış dil âlimlerinin kıraatleri nahiv yönünden değerlendirmeleri ve bazı okuyuşları galat olarak nitelemelerinden etkilenmiş olabilir. Ancak İbn Mücâhid, eserinde çok fazla dilbilimcilerin görüşlerinden çok fazla etkilenmediğini söylemektedir.
- Kıraat ilminin o dönemde henüz tam anlamıyla çizgileri belirlenmiş ilmi bir disiplin haline gelmemiş olması; sahîh ve şâz kıraatlerin net bir biçimde ayrılmamış olması ve kıraat imamlarının belirgin bir şekilde tasnif edilmemiş olması da bu tür ifadelerin kullanılmasına zemin hazırlamış olabilir.
- Rivayet edilen kıraatin, bizzat kendisinin belirlemiş olduğu yedi imamdan birine ait olması sebebiyle, bu kıraati doğrudan şâz olarak nitelemekten kaçınmış ve değerlendirmesini “galat” şeklinde yumuşatmış olabilir.
- İbn Mücâhid'e ulaşan bazı kıraat rivayetlerinde sened açısından eksiklikler bulunması da onun temkinli davranıp bu tür ifadeleri kullanmasına neden olmuş olabilir.

İbn Mücâhid'in eserinde galat olarak nitelediği bazı kıraatler sonraki dönem eserlerde yorumlanmış ve bu okuyuşun hangi meşhûr imamlar aracılığıyla nakledildiği tespit edilmiştir. Ancak İbn Mücâhid sonrası dönemde onun galat olarak değerlendirdiği bazı kıraatlerde galatin kıraate mi yoksa kelimenin okunuşuna mı ait olduğunu belirtmemesi sonraki dönem kıraat, tefsir ve dil âlimleri tarafından da bu okuyuşların tekrar değerlendirilmesine sebep olmuştur. İbn Mücâhid'in kendi belirlediği yedi imamın bazı rivayetlerine yönelik galat ifadesini kullanması ise, onun kendi görüşleriyle çeliştiği gibi görünse de bu imamlara atfedilen yanlış okuyuşları bertaraf etme çabasında olduğunu göstermektedir. Ancak, o dönemin kıraatlerin tasnif süreci içerisinde bulunması nedeniyle bu tür bu tür ifadeleri kullanması mazur görülebilir. İbn Mücâhid'in galat ve hata olarak nitelediği kıraatlerin önemli bir kısmının şâz kıraatler arasında yer alması, onun bu tasnif sürecine katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, bazı kıraatlerde Arap dilinin gramer yapısı üzerinden açıklamalara yer verirken, bazılarını yalnızca galat şeklinde nitelemekle yetinmesi, sonraki dönemlerde bu kıraatlerin hangi gerekçeyle galat sayıldığına dair korumacı ve savunmacı yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Sonuç olarak denilebilir ki, İbn Mücâhid'in eserinde galat ve hata olarak nitelediği rivayetler, onun yedi kıraat imamına isnat edilen zayıf rivayetleri bertaraf etme ve bu imamları kıraat ilminde daha muteber hale getirme gayretinin bir tezahürü olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça | References

- Ahfeş el-Evsat, Ebû'l-HasenSaîd b. Mes'ade. *Me'âni'l-Kur'ân*. ed. Hudâ Mahmûd Kırâ'a. 2 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1990.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbn Mücâhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/214-215. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. "Kitâbü's-Seb'a". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/113-114. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Celaledin Suyuti. *El-İtkan Fî Ulûmi'l Kur'ân*. çev. Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1983.
- Cermî, İbrahim Muhammed el-Cermî. "Mu'cemu 'Ulûmi'l-Kur'ân". Dimaşk: Daru'l-Kalem, 2001.
- Cevherî, İsmâ'il b. Hammâd el-. *eş-Şihâh*. thk. 'Abdulgafûr 'Atţâr, Aḥmed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987.
- Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-. *Müncidü'l-Mukri'n ve Mürşidü'l-Tâlibîn*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Çelik, Cihat. *Kûfî ve Basrî Kıraat İmamlarına Ait Okuyuşların Kûfe ve Basra Nahiv Ekollerine Göre Değerlendirilmesi*. Uşak: Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Çelik, Cihat - Yaşar, Hüseyin. "Kûfe ve Basra Nahiv Ekollerinin Sahîh Kıraatleri Değerlendirme Yöntemleri". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2024), 208-231. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2024.10.1.08>
- Dağ, Mehmet. "İbn Mücâhid'in Kıraat Ekollerini Yedi ile Sınırlaması: Eleştirel Bir Yaklaşım". *EKEV Akademi Dergisi* 10/27 (2006), 81-104.
- Dağ, Mehmet. "Kıraat İlminde Şâzz Kavramı -Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamının Tespitine Dair". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 7/2 (2007), 57-110.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Said. *et-Teyisir fî'l-kirâati's seb'a*. thk. Otto Pertz. Beyrut: Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 2. Basım., 1984.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ ed-. *İthâfu fudalâi'l-beşer fî'l-kirâ'âti'l-erbe'ate 'aşer*. ed. Enes Mihre. Beyrut: Dâru'l- Kütübî'l-İlmiyye, 2006.
- Ebû Şâme, Şihâbuddîn Abdurrahman b. İsmâ'il b. İbrâhîm el-Makdisî. *İbrâzu'l-Meânî Hirzu'l-Emânî fî'l-Kirâati's-Seb'i*. thk. İbrâhîm Atve Avad. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l Kutubi'l İlmiyye, ts.
- Ebû Şâme, Şihâbuddîn Abdurrahman b. İsmâ'il b. İbrâhîm el-Makdisî. *Mürşidü'l-Vecîz*. thk. Tayyar Altıkulaç. Beyrut: Dâr-u Sadr, 1975.
- Fârisî, Ebû Ali Hasan b. Abdulgaffâr. *el-Hüccetü li'l-Kurrâi's-Seb'a*. thk. Bedrüddin Kahveci, Beşir Cuyâtî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Me'mun-Turâsi, 2. Basım, 1993.
- Ferrâ, Ebi Zekeriya Yahya b. Ziyad. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. en-Neccar Muhammed Ali, en-Necati, Ahmed Yusuf. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1983.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd ed-Deylemî el-. *Me'âni'l-Kur'ân*. ed. Ahmed Yûsuf en-Necâtî v.dğr. Mısır: y.y., ts.
- Hatîb, Abdüllatif. *Mu'cemu'l-kirâati'l-Kur'âniyye*,. 11 Cilt. Dimaşk: Dâru Sadeddîn, 2000.
- Havuz, Hasan Hüseyin. "Teyisr/Şâtibiyye ve Tayyibe Tarjileri Çerçevesinde İbn Mücâhid'in Kitâbü's-Seb'a Adlı Eserindeki Tariklerin Farklılığı Meselesi -Âsım Kıraati Özelinde

- Bir Değerlendirme-". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/2 (2022), 519-549. <https://doi.org/10.51447/uluifd.1126632>
- İbn Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî. *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*. thk. Ali Muhammed Dabbâğ. Beyrut: Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 4. Basım, 2011.
- İbn Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî. *et-Temhîd fi'lmi't-tecvîd*. thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Riyad: Mektebetü'l- Meârif, 1985.
- İbn Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî. *Gâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l Kurrâ*. Beyrut: Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 2006.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdullah Hüseyin b. Ahmed. *Muhtasar fi Şevâzî'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedî*. Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî, ts.
- İbn Hâleveyh, Ebû 'Abdullâh el-Huseyn b. Ahmed b. Hâleveyh. *İ'râbu'l-kırâ'ati's-seb'a ve 'ilelihâ*. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1413.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrim. *Lisânu'l-Arab*. Mısır: Dâru'l-Misriyye, ts.
- İbn Mucâhid, Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs. *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâât*. thk. Şevkî Dayf. Kâhire: Dâru'l-Meârif, 3. Basım, 1980.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr b. Ahmed b. Mûsâ. *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâât*. thk. Şevki Dayf. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1972.
- İbnü'l-Hacib, Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bek. *el-Îzâh fi şerhi'l-mufasssal*. 2 Cilt. Bağdat: Vizâretü'l-Evkâf, 1982.
- Kalânîsî, Ebû'l-İzz Muhammed b. el-Hüseyin b. Bündâr el-Vâsitî. *İrşâdü'l-Mübtedî ve Tezkiretü'l-Müntehî fi'l-Kırâati'l-Aşr*. thk. Ömer Hamdan el Kubeys. Mekke: Câmîatu Ümmi'l-Kurâ, 1984.
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr. *Letâifu'l-işârât li-fünûni'l-kırâât*. Medine: Merkezü'd-dirâsâti'l-Kur'âniyye, ts.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Bereddûnî - İbrahim Etfeyyîş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1964.
- Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, Ebû Muhammed b. Hammus b. Muhammed. *el-İbâne 'an me'âni'l-kırâât*. nşr. Abdulfettah İsmail Şelebi. Mısır, ts.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Mekkî b. Hammûş b. Muhammed b. Muhtar. *el-Keşf'an vücûhi'l-kırâ'ati's-seb' ve 'ilelihâ ve hucecihâ*. thk. Muhyeddin Ramazan. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1984.
- Mekkî b. Ebî Tâlip. *Kitâbü't-tebsıra fi'l-kırâati's-seb'*. thk. Muhammed Gavs en-Nedvî. Hindistan: ed-Dâru's-Selefiyye, 2. Basım, 1982.
- Mekrem, Abdulâl Sâlim, Ahmed Muhtar Ömer. *Eseru'l-Kırâati'l-Kur'âniyye fi'd-dirâsâti'n-nahviyye*. Kuveyt: Muessesetu Ali Cerrâh, 1978.
- Mes'ûl, Abdül-A'li. *Mu'cemü Mustalahâti İlmi'l-Kırâ'ati'l-Kur'âniyye ve mâ Yete'alleku bihî*. Kahire, 2007.
- Muberrred, Ebû'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî el-. *el-Mukteḍab*. thk. Muhammed 'Abdulhâlîk 'Aḍîme. 4 Cilt. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Muhaysin., *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırâati's-Seb' min Tarîki's-Şatibiyye*. Kahire: Daru Muhaysin, 2005.

- Neşşâr, Ebû Hafs Siraceddîn Ömer b. Kâsım b. Muhammed en-Neşşâr el-Ensârî. *el-Büdûru'z-Zâhire fî'l-Kırâ'ati'l-'Aşri'l-Mütevâtire*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts.
- Nüveyrî, Ebû'l-Kasım Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali en-. *Şerh-u Tayyibeti'n-Neşr fî'l-kırâ'ati'l-'aşr*. nşr. Mecdî Muhammed Surur Sa'd Baslum. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 2009.
- Râzi, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Tefsiru'l-Kebir: Mefatihü'l-Gayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Sehâvî, Ebû'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed. *Cemâlü'l-kurrâ ve kemâlü'l-ikrâ*. thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Mekke: Mektebetü't-Türâs, 1987.
- Semîn el-Halebî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrahim. *ed-Dürü'l-Mesûn fî 'Ulûmî'l-Kitâbi'l-Meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-. Beyrut: Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 1994.
- Sîbeveyh, Ebû Bişr 'Amr b. 'Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*. ed. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1408.
- Suyûtî, Ebû'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman. *el-İtkân fî 'ulûmî'l-Kur'ân*. thk. Şuayb Arnavut. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2008.
- Şevkânî, Muḥammed b. 'Alî b. Muḥammed el-Yemenî eş-. *Fethu'l-Kadîr*. Dimaşk: y.y., 1414.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin. 26 Cilt. Kahire: Dârı Hicr, 2001.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ. *Keşşâf-u istilâhâtî'l-funûn ve'l-'ulûm*. thk. Ali Dehrûc. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1., 1996.
- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvid İstilahları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.
- Tuğral, Rahim. *Ebû Bekr b. Mücâhid ve Kitabu's-seb'a*. Dokuz Eylül Üniversitesi, 1984.
- Ukberî, Ebû'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ezecî el-Bağdâdî. *İ'râbü'l-kırâ'ati's-şevâz*. thk. Muhammed es-Seyyid Ahmed Azzûz. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1996.
- Yıldız, Süleyman. "Dilbilimsel Kaynaklarda Sahih Kıraatlere Yönelik Eleştirel Yaklaşımlar". *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2023), 134-164. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1258595>
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyerü 'a'lâmi'n-nübelâ*. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1985.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmî'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990.